

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

POUL KÜRSTEIN

MENS KALLE VAR I KRIG

*Sydslesvig
på en noget anden
måde*

Flensborg
SKANDIA FORLAG
N. A. Sørensen KG
1966

MENS KALLE VAR I KRIG

POUL KÜRSTEIN

MENS KALLE VAR I KRIG

*Sydslesvig
på en noget anden
måde*

Flensborg
SKANDIA FORLAG
N. A. Sørensen KG
1966

2. udgave af:

Tidehverv. Sydslesvig på en noget anden måde

Privattryk Dy-Po Tryk, Sønderborg, 1964

Tilegnelse

Denne lille samling af skitser fra Sydslesvig under og efter krigen til-egnes Hans Ronald Jørgensen. Ikke fordi han er min første ven i Sydslesvig. Heller ikke fordi han er generalsekretær i Sydslesvigsk Forening, som jeg har været medlem af i tyve år. Men fordi han — alle særlige og personlige ejendommeligheder til trods — er et godt udtryk for det bedste i det unge slægtled, som trodsede nazismen og i 1938 stod rede til at virke for hjemstavnen. Den unge slægt blev misbrugt af sine herrer og nådeløst stækket af krigen, men fra 1945 har den gjort store ting for Slesvig og for Danmark.

Forfatteren

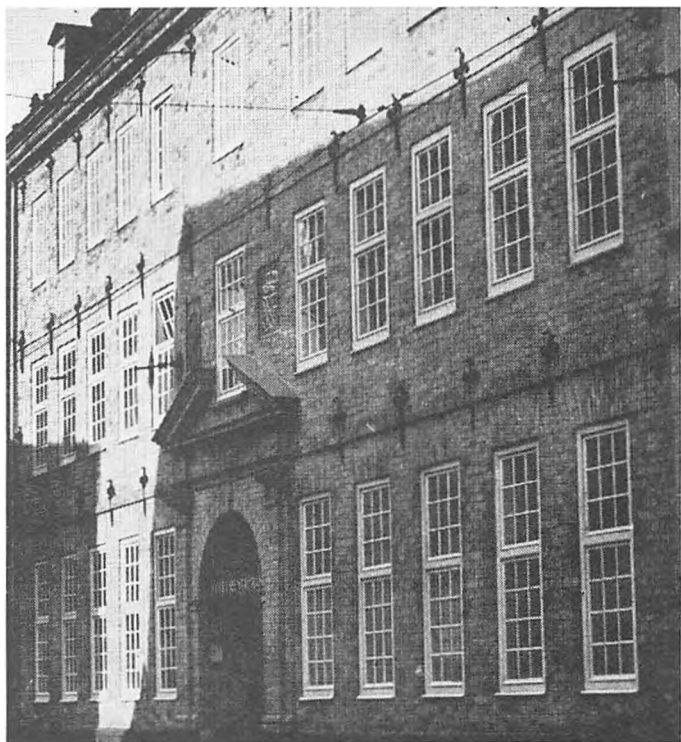
Hans Ronald Jørgensen som ung soldat julen 1938.

Krigsvinteren 1944-45 i Flensborghus Bogsamling

Den 19. september 1944 henvendte jeg mig til min chef i biblioteket i Helligåndshuset på Strøget i København og bad om et par timers frihed. Den fik jeg uden videre, og det gjorde heller ikke noget, at jeg skulle bruge den til at gå til det tyske konsulats pas- og visumafdeling i Vesterport. Det var ellers ikke velset på denne tid, det var jo midt i den værste undertrykkelsestid under besættelsen, men mit ærinde var i enhver henseende lovligt, selv om jeg just ikke var begejstret for at vove mig ind på *det* sted.

Ventetiden blev lang, og længere blev den, da der pludselig blev luftalarm, og alle, der var i den store bygning med de kobberbeklædte mure, måtte gå ned i beskyttelsesrummene i kælderen.

Min fantasi fejler ikke noget. Den er endda undertiden særdeles livskraftig, og hernede i kælderen blev dens ytringer temmelige voldsomme. I førstningen langsomt, senere med større fart begyndte den at fremmane alle mulige ting, der *kunne* ske under en luftalarm. I hovedsagen var København blevet skånet, men hvem kunne vide, om det blev ved? Der *kunne* komme en fuldtræffer

Flensborghus. Bygget 1725 som vajsarhus. Genskabt i sin gamle skikkelse 1921 og indrettet til dansk bogsamling, hotel og generalsekretariat. Atter sat i stand med nævne og kunnen 1962—63. — Foto Paul Heinrich.

og begrave os allesammen, og den tanke hensatte mig efterhånden i en tilstand, der truede med at blive til panik. Tænk om jeg bagefter blev fundet sammen med alle dem dér, de uniformerede tyskere derovre, de mere end villige Tysklands-arbejdere ved siden af og de for-dægtige personer i kroen! Det var næsten ikke til at holde ud, men så blev der blæst af, og vi kom op i venteværelset igen, og endelig var det min tur. Jeg fik ordnet mine sager, så vidt de kunne ordnes, og så skulle jeg tilbage til biblioteket igen.

Turen gik ad Vesterbrogade og Vesterbros Passage. Altid efter luftalarm gik trafikken med større fart end ellers, da mange havde meget at indhente. Det var da ikke mærkeligt, at færdslen havde en noget anden karakter end ellers, men der var dog noget helt fremmed over gadebilledet i dag, men *hvad* det var, fik jeg først at vide, da jeg kom ind i biblioteket. Den 19. september 1944 var den dag, da tyskerne under en luftalarms skalkeskjul arresterede politiet og førte dem ud i den tyske elende, hvor mange ynkeligt omkom, og det skete, mens jeg sad i det tyske konsulat og søgte om indrejse- og opholdstilladelse til Flensborg, hvor jeg skulle være midlertidig leder. Dansk politi så jeg først igen ud på foråret 1945 syd for Flensborg ved Jaruplund, da jeg mødte Bernadottes hvide busser.

På det tyske konsulat sagde man, at jeg kunne være rejst med det samme, hvis ikke det var for, at jeg skulle til grænselandet. Nu ville det tage lidt tid. Det gjorde det også, men så tilbragte jeg en måned på Grænsefore-

ningens kontor og lavede lidt orden i dets bogsamling og satte mig lidt mere ind i sagerne, end jeg havde gjort før.

Mange af dem, der senere kom til Sydslesvig, var vokset op i grænselandstraditioner og bevidst national tænkning. Jeg var ingenlunde ukendt med historien, men ikke særlig velbevandret i Sydslesvigs forhold efter 1920, og når jeg søgte stillingen som midlertidig leder af Flensborghus Bogsamling, mens Mommsen var i krig, var det ikke af nationale grunde, men fordi unge mennesker den gang i Københavns Kommunebibliotek ikke syntes, at deres arbejdssted var særlig spændende rent fagligt set. Opslaget om stillingen i Flensborg nævnte ikke blot en efter mine forhold rigtig god løn, men der kom et valutatillæg til af en mægtig størrelse, og naiv som jeg alle dage har været i pengesager, troede jeg, at jeg ville komme til at sidde godt i det. Hovedgrunden var dog, at stillingen var noget for sig, rent fagligt set spændende, noget ud over det sædvanlige.

Jeg blev ganske rigtigt Grænseforeningen en dyr mand at holde i Flensborg, men den, der skummede fløden, var den tyske rigsbank, for den gennemtvang, at vi kun måtte få udbetalt en brøkdel — vistnok en trediedel — i danske penge. Resten af personalets løn og midlerne til bibliotekets drift skulle gå over rigsbanken og veksles til fantasikursen 192 gode danske kroner for 100 rigsmark. Og bortset fra de rationerede varer og huslejen kunne man ikke købe noget som helst for penge. Det varede lidt, inden jeg havde dummet mig tilstrækkeligt

i flere forretninger, da jeg ville købe varer fra vinduet, blandt andet et strygejern, grammofonplader og en trompet! — jeg er aldeles umusikalsk. De var kun til pynt. Nogle bøger kunne man få, men man måtte tage, hvad der var. Derfor har jeg en bog om ungarske bybilleder og en masse hefter af *Corpus Der Altdutschen Originalkunden*. Det kunne jo være, at man engang kunne få noget for dem, og så var de penge da reddet! Men de ligger endnu på loftet.

Det pjat blev vi hurtigt kede af, og jeg holdt op med at overføre flere penge end strengt nødvendigt, og det vil sige lige til huslejen. Mine medarbejdere mente som jeg, at vi nemt kunne klare os uden tyske penge, og det gik da også fortrinligt. Vi forenede det nyttige — for fædrelandet — med det behagelige — for os — og holdt op med at fede den tyske rigsbank.

Også det fagligt spændende var der måde med. Flensborghus Bogsamling blev indrettet i det gamle Vajsenhus i 1921, og det blev gjort godt. Dets lokaler var ikke ringere end de nordslesvigske centralbibliotekers i 20erne og 30erne, snarere bedre, og om dets bogbestand har jeg engang sagt til sagkyndige folk, som kendte den lige så godt som jeg, at den var overraskende, både ved hvad den indeholdt, og hvad den manglede. Ingen sagde mig imod.

Det faglige bestod i indkøb, indbinding og katalogisering, som er arbejde på længere sigt, i et indviklet regnskab, og så måtte vi naturligvis tage os af de få lånere, som kom, mest ældre mennesker, blandt andet et par

Flensborghus Bogsamling. Bibliotekar Frederik Mommsen i skranken.

diakonisser fra anstalten i Flensborg, hvis søstre overvejende var fra Nordslesvig. Jeg har altid kunnet glæde mig ved gammelkonetække — så må jeg dog have glædet nogle gamle koner! — og søster Sofie hæklede de smukkeste ting til mig. De få lånere, vi havde, elskede vi. Een måtte jeg nøjes med at holde af på afstand. Det var den elskværdige frk. Petersen, som vi sendte mange bøger til i Katrød ved Gelting. De pakker, som vi fik tilbage, var altid meget større end dem, vi sendte, for ved de returnerede bøger lå der altid en masse æbler, som vi var lykkelige for i den kolde og rå tid.

Fagligt set kunne vi kun holde sammen på stumperne. Men ellers var Flensborg spændende nok.

Biblioteksstyrelsens formand var frk. Gudme, der var KFUK-sekretær og udøvede den kristne næstekærlighed både i det åndelige plan og det mere materielle. Hun var på trods af alle danske love og forordninger sortbørgrossist i danske rationeringsmærker, som venlige mennesker sendte hende med penge til at købe varer ind for. Hun praktiserede en hel trækvogn smør, margarine, mel og sukker ud af landet til sine fattige og sultne landsmænd i Flensborg og fik tolden til at lukke øjet og mig til at skubbe vognen lige til Flensborg op ad bakken ved Sosti. Hvordan jeg overvandt tyngdekraftens virkninger på den lange og stejle bakke, aner jeg ikke i dag, men det skyldes også kun frk. Gudmes vilje, og den var stærkere end meget andet.

Der var koldt i biblioteket! Foreløbig gik det, men fra nytår 1945 kom der ikke en pind i fyret på Flensborg-

hus, og temmelig hurtigt blev de ret hyggelige rum til en torturkælder. Kroppen klarede sig endda. Skibukser og lange underbukser, eventuelt flere par, og en islandsk trøje indkøbt i Nyhavn gjorde underværker, og vi havde ordnet det sådan, at vi tog en time hver ad gangen i iskælderen, mens de andre hyggede sig i takt med tørve-temperaturen hos sekretær Lieb i generalsekretariatet ovenpå. Kuldeproblemet blev forelagt biblioteksforeningens styrelse. Den rådede over en velvillig vinhandler, og resultatet var en beslutning, lovlig vedtaget af styrelsen, at personalet skulle have en rødvinstoddy pr. mand pr. dag. Denne bestemmelse er gældende lov den dag i dag, for den er aldrig formelig ophævet, men den trues desværre af udslettelse på grund af det, som jurister kalder »ikke-brug«.

Andre blev elendige af kulden, men det er ikke på kroppen, at jeg husker den. Det er i håndleddet. Vore bøger blev nemlig til isklumper. Man kan sige meget godt om bøger, og jeg har prøvet at gøre det nogle gange, som det vel egner og anstår en bibliotekar, men skal man sige noget ufordelagtigt om dem, må det være, at der findes ikke tungere ting end bøger, spørg blot flyttefolk; der er intet i verden så støvet som bøger, ikke en gang hærvejen i august, og når bøger er kolde, udstråler de kulde, som, når bogen fattes i hånden, går ind ved håndleddet, følger pulsårerne rundt omkring i legemet og sjælen, lader hånt om skibukser og dobbelte underbukser og truer med at lamme alt. Ind i marts måned og vist forøvrigt allerede i februar kom der nogle dejlige

solskinsdage, og vort yngste medlem kom da på den idé at lukke vinduerne op ud til Nørregade. Det gav da lidt varme, hævdede hun. Om det gjorde det i fysisk forstand, tvivlede jeg på, men varme er også et psykisk fænomen, og dér passede det. Men naturligvis var der straks nogle udenforstående, der mistolkede det derhen, at nu havde de forbandede danskere det så varmt, at de oven i købet måtte lukke vinduerne op, mens andre skikkelige folk måtte fryse!

Brændslet slap senere op i Danmark end hos os, og folk hjemme var velfodrede og velklædte, og der var rigelig arbejdskraft. Det var da en sær fornemmelse for os i vore iskældre at få at vide, at store danske centralbiblioteker i skærende strid med loven simpelthen lukkede. I Danmark havde bibliotekerne stadig en vigtig mission. Vi kunne dårligt se vores mission, bortset fra, at det var en mission i at vise både vore egne og »de andre«, at vi var der endnu. Vi var der, og vi blev der.

Flensborghus Bogsamling har i tidens løb fået mange gaver, og en af de værdifuldeste kom i denne tid fra Christiansfeld, hvor vi arvede lærerinde Christine Plovs fortrinlige bogsamling. Det bragte mig i forbindelse med Gestapo. Bogsamlingen blev naturligvis overvåget af det hemmelige statspoliti, men det var da ikke værre, end at vi selv sendte bøgerne som fragtgods til Flensborg, selv hentede eller lod dem hente på godsbanegården og selv ringede til Gestapo, om de ville være så venlig at komme og censurere.

Det var åbenbart en formsag, og vi blev betragtet som

ganske harmløse, og for øvrigt blev udtrykket »Klub der Harmlosen« brugt spottende af tyskerne om hele den danske befolkningsgruppe, men det idiotiske i hele fremgangsmåden forvirrede mig ikke så lidt. Jeg vidste da heller ikke rigtigt, hvordan jeg skulle forholde mig, da frk. Skøtt kom ned på læsesalen og sagde, at nu var Gestapo der. Jeg gik op i udlånet, men så ingen sværtbevæbnet politimand med svajrygget kasket og spurgte lidt forundret: »Hvor?«. »Her«, sagde en person, som meste af alt lignede en agtværdig husmoder. Det viste sig da, at det var Gestapo, der var ganske harmløst, for hun bad mig om at finde noget, hun kunne beslaglægge, for det ville gøre et godt indtryk på højere steder som bevis på hendes nidkærhed og embedsiver. »Her!«, sagde jeg og stak hende en bitte pjece om Nordens forenede stater. »Tag den, vi har den i forvejen«.

Tiden gik, og katastrofen nærmede sig Flensborg. Kanontordenen sydvest for Hamborg kunne vi ganske vist ikke høre, men vi kunne mærke den. Et regulært bombeangreb kom hen på foråret. Det var vistnok tiltænkt flyvepladsen vest for byen, men nogle af de mange skibe på fjorden kunne ikke nå sig for at bruge kanonerne, og så mente de deroppe, at de var over flyvepladsen og slap bomberne ned over Jørgensby. Det kunne have været værre! Jeg fik atter en trækvogn fat. Gemme hele biblioteket kunne vi ikke, men de sjældneste ting af vores fine samling sønderjysk historie fik jeg læsset på trækvognen og hen i Union-bankens brandsikre kældre.

Næste gang jeg trak af med en trækvogn, fik det mere

blivende følger. Først kom maj, og så kapitulationen, og så kom Mommsen hjem fra krigen, fra Hvide Sande, et sted, der virkede beroligende på ham, der kendte havet hjemme fra, men som bragte hans kammerater, indlandsfolk fra Saksen og Bajern, til vanviddets rand. Det var Mommsens bibliotek, men jeg var ingeniørlunde blevet overflødig, for kort tid efter skrev Jørgen Jørgensen, som foruden meget andet også var bibliotekar i Slesvig, at nu måtte vi virkelig sørge for selv at overtage den side af sagen, for han havde alt for travlt med alle mulige ting, og biblioteksarbejdet kunne nok alene beskæftige en mand. Derfor tog jeg en stol fra læsesalen, som jeg har endnu, og en kartotekskasse og en fyldepen, læsede det på en trækvogn og kørte op ad bakken til de gæve gutter på kørselstjenesten i villa »Venligst«, hvis saga desværre ikke er skrevet endnu, og lod dem køre mig til Slesvig, hvor jeg begyndte for mig selv, dog med sikre forbindelser bagud til Flensborghus bogsamling, som jeg havde så megen fælles fryd med.

Men vi, der sammen oplevede krigens sidste tid i Flensborghus Bogsamling, var sært beklemte, da vi ved flytningen til den mest moderne danske biblioteksbygning så de gamle rum ribbet for bøger og skyet af alt levende, endog af de rotter, som bidrog til at gøre tilværelsen mere spændende.

Kanoner Petersens faneflugt i vinteren 1944

Juleaften 1944 gik kanoner Petersen over den grønne grænse til Danmark.

Den, der forestiller sig en kanonér som en kraftig, firskåren mand, der bander, drikker øl og bakser med svære kanoner, som om de var borde og stole, må indstille sig på noget andet. Kanoneren var slank, ja, snarere spinkel, og selv uniformen af det svære, uldne flyverstof kunne ikke skjule, at soldaten var en kvinde, eller rettere pige, for hun var kun 19 år, med spæde lemmer og næppe udvokset endnu.

Under flugten havde hun haft let ved at forklæde sig. Kanonérvæsenet smøg hun af sig med uniformen, og lignede nu det, hun var, en sød ung pige, men lige så lidt som hun frivilligt var trukket i kanonér-uniformen, lige så lidt var det tilladt at aflægge den uden tilladelse. I grænsens umiddelbare nærhed ville ingen feltgendarm, der spurgte efter hendes papirer, være i tvivl: det var faneflugt og halsløs gerning.

Hun gjorde tjeneste ved et svært luftværnsbatteri ved Hamborg, men trods kanonértitlen havde hun ikke skudt med kanoner. De unge pigers fysik — den yngste på hol-

det var 17! — forsløg simpelt hen ikkê til det hårde arbejde ved kanonerne; men selv ved lyskasterne, som var betroet pigerne, kunne det hænde, at opgaven oversteg kræfterne. En nat svigtede strømtilførslen, og der skulle så skiftes om til et gasdrevet aggregat, men pigearmene kunne ikke tvinge håndtaget ned.

Mudder, pløre, regn, kulde og rædsel fyldte deres liv. Deres uddannelsesunderofficer — en mand — var et rystende nervevrag under et flyverangreb, og det gjorde det ikke bedre for pigerne. Men viljen til at rømme skyldtes ikke disse håndgribelige ubehageligheder. Beslutningen blev taget samtidig med indkaldelsesordren. Dette kunne hun simpelt hen ikke være med til som dansk og som menneske, og et forsøg på at komme over grænsen blev gjort straks, men glippede.

Faneeden kunne ikke ændre denne beslutning. Denne ceremoni er et levn fra landsknægthærene og hører kun hjemme blandt frivillige og hvervede. I værneplighthærene må borgerpligten være nok, og faneeden er da også afskaffet i Danmark for snart hundrede år siden. I Tyskland eksisterer den endnu og det til trods for, at den nye tyske soldat højtideligt blev proklameret som borger i uniform, og den Slesvig-Holstenske Landskirke lader sig bruge til at gøre akten til en højtidelighed. Nazisterne misbrugte Guds navn til at binde samvittigheden til deres ugudelige formål. Faneeden var en fæl løgn, vanærende for dem, der gennemtvang den, og en sjælelig byrde for den, der ikke under visse omstændigheder ville holde den. Det er mig bekendt, at

Kanonerpiger i Finkenwerder ved Hamborg oktober 1944.

kendte danske sydslesvigere er kommet godt fra at nægte eden; men jeg kender også et vidnefast eksempel på, at en af Jehovas vidner blev skudt mindre end en time efter, at han havde nægtet.

Nu var der juleorloven at håbe på. Indtil da måtte tiden slides op med rædsel fra himlen — der faldt på én måned 22 bomber på stillingens område, der var på størrelse med en skolegård — og trøstesløsheden på jorden. Det skete, at den blev afbrudt af dramatiske hændelser, som den nat, da hun var på vagt.

Der var meget nøje instrukser for vagttjenesten. Vagten måtte ikke fjerne sig mere end højst 5 meter fra telefonen. Enhver, der har været på tysk område i det sidste krigsår, ved, hvor hysterisk angst man var for spioner. »Psst! Feind hört mit! så man overalt, og de unge artillerister fik ørerne tudet fulde om engelske agenter, så de til sidst så spøgelses alle vegne. Instruksen lød, at nærmede nogen sig om natten, skulle han anråbes: »Parole!«. Svarede han ikke, skulle han efter tredie varsel skydes på stedet, »om det så var Göring selv«. Tilføjelsen stod næppe i den officielle instruks, men kendes fra hele den tyske krigs område.

Henimod kl. 2 hørte kanoneren nogen nærme sig ad stien, stå af cyklen og komme trækkende. Hun fulgte instruksen og råbte: »Parole!«. Den fremmede blev stående, men sagde ingenting. For anden gang skreg pigen: »Parole!«. Heller ikke nu svarede skikkelsen. Nu var hendes nerver på højkant. Havde han dog bare åbnet munden, selv om han også havde svaret galt. Så havde

man da haft mulighed for at afvige fra instruksen. Nu var det nok bedst at få den lange, tunge mauserpistol ud af hylstret ved hoften. Hun havde alle fordele på sin side. Hun vidste nøjagtigt, hvor han stod, men hun selv var skjult af mørket. Og hun var rolig nok til at skyde, hvis han ikke svarede på tredje varsko.

»Parole!«

Så endelig svarede skikkelsen, og han svarede rigtigt! Det var den vagthavende officer. Hun blev kaldt ind i vagtlokalet, hvor hun blev skældt hæder og ære fra. Det tog hun roligt. Hun vidste, at hun nøje havde fulgt instruksen, og lod uvejret gå hen over sig uden at agte videre på, hvad der blev sagt. Derfor havde hun god tid til at betragte manden. Han blødte jo af et strejfskud på kinden! Det gjorde, at hun lagde mere mærke til end før, hvor unaturligt ophidset officeren talte. Og pludselig vidste hun, hvad der var galt: ordene kom så underligt stødvis.

Først næste dag fik hun forklaringen på, hvordan det hang sammen. En sekstenårig knægt af en luftværnskanonér berettede på samlingsstuen, at han den samme nat på vagten ved en af kanonstillingerne havde råbt en mand an, der ikke havde svaret. »Så skød jeg!« Det viste sig at være den vagthavende officer, den samme, og knægten havde ikke skudt så galt endda, for han havde strejffet officerens kind. »Jamen, hvorfor svarede idioten ikke?« »Han ville vist gerne, men han kunne ikke få begyndt. Han stammer!«

På juleorloven i Sydslesvig fik hun tilbud om at blive

lodset over grænsen. Hun skulle bestemme sig i løbet af 3—4 minutter. Hun havde ingen at rådføre sig med, og hun kunne endda ikke vente, at hendes egne landsmænd forstod hende. Det gjorde beslutningen sværere.

Det danske mindretal i Sydslesvig havde arvet sin opfattelse i værnepligtsspørgsmålet fra de mange, der i 1914—18 var i den samme situation. Det var dengang vigtigt for sønderjyderne at understrege, at de var loyale statsborgere, for at de så meget stærkere kunne stå på deres retsstandpunkt. Det kostede dyrt. Nordslesvig alene mistede 6.000 mand, selvfølgelig dog ikke alle dansk-sindede. Det var langt mere end hele den danske hær mistede i felttoget 1864.

Siden dengang havde sagen ændret sig, men til danskernes ugunst. I 1914—18 var danskerne en magt i kraft af deres antal. Hele Nordslesvig stod i stærk enighed mod den prøjsiske magt. Og alligevel valgte man at gøre, hvad der var pligt. Så meget mere måtte sydslesvigerne, der var få, vælge det samme standpunkt.

De få blev færre. Nazisterne havde taget dem under behandling enkeltvis, og virkningen var ikke udeblevet. De enkelte var blevet mange, der faldt fra, og fra tysk side kunne man tale med hån om »Klub der Harmlosen«, de uskadeliges klub.

Ja, så sandelig virkede danskerne i 1944 uskadelige! Knægtet og truet til tavshed om alt væsentligt var »Flensborg Avis«. På mig virkede den meget fattig og tynd; men en medarbejder ved konkurrenten »Flensburger Nachrichten« roste den i høje toner. »Det er meget

svært at fylde en avis i disse tider!« Skoler blev lukket. Duborgskolen blev taget til lazaret. I biblioteket, hvor jeg var dengang, mærkede vi ikke meget til myndighederne og var temmelig frit stillet, men vi var så nogenlunde overflødige. Der var ingen, der havde brug for os.

Mændene var jo ved fronten, og de kvinder, der var hjemme, havde mere end nok at bestille, og havde de det ikke, skulle man nok sørge for, at de fik det. De blev »arbejtsverpflichtet«. De mænd, der var uskikket til krigstjeneste, var også indsat i krigsvigtigt arbejde ofte fjernt fra hjemmet, hvis ikke de var i trøjen og gjorde garnisonstjeneste sådan som vandrelærer *Niels Kjems*, der blev indkaldt i november 1944, 56 år gammel. Ham så jeg først i en af de røvede danske militærkapper. Hans gevær var fransk og støvlerne russiske. På det tidspunkt kunne alt bruges.

En dødssyg tuberkuløs russisk krigsfange skulle føres til hospitalet, og en anden russer skulle trække ham derhen på en slæde, og Kjems skulle passe på dem begge — med det franske gevær. Men slædetrækkeren havde det ikke meget bedre end slædepassageren, så det endte med, at Kjems selv trak med, og turen blev lagt gennem Duborgskolens kælder, hvor man tog sig tid til at spise frokost. Den slædekørsel og den frokost kunne være kommet ham dyrt at stå, hvis en nævenyttig person havde meldt det, og man kunne ikke stole på sin nabo. En lille dreng gik og legede foran huset: »dumdumdumDUM, dumumdumDUM«, da moderen skrækslagen kom farenende og trak ham ind ved kraven. Der var andre end

hun, som var i stand til at genkende BBC's pausesignal i drengens version, og det kunne koste livet.

De, der var for gamle til at være soldater som hovedbeskæftigelse, måtte være det i deres fritid. Mange har grint af folkestormen. Det har jeg også. Jeg kom med et par nedsættende bemærkninger om den til gamle *Lieb* på generalsekretariatet. Han afviste dem. »Nej, det er ganske vist rigtigt, at folkestormen ikke kan bevæge sig. Det er de for gamle til. Men de kan skyde. Og de bliver til det sidste«. Han havde ret. Det gjorde de i Østpreussen. Gamle Lieb var selv dårlig til bens. Utallige gange måtte jeg vente på ham, da vi til fods gik fra Kruså til Flensborg — vi havde begge det privilegium at have visum til det forjættede land, hvor vi hentede mad — og han måtte puste ud hvert øjeblik. Han døde i maj 1945 og blev begravet den 5. maj. Vi var feststemte ved hans begravelse; men der blandede sig vemod i glæden, for alle havde vi undt ham at opleve at føle sig som et frit menneske. Først senere har jeg fået at vide, at gamle Lieb var »Panzerfaust«-skytte i folkestormen!

Mænd og kvinder havde altså intet at komme i biblioteket efter, og vi havde i virkeligheden også kun åbent på trods. Og så for børnenes skyld. Men da 1944 gik på hæld, tyndede det også ud i børnebibliotekets publikum. Også derhen nåede indkaldelsesordren.

Jeg husker en bestemt dag i december, solen og det smukke vejr, fordi jeg den dag så en af vore drenge i uniform. Jeg gik på hovedgaden i Flensborg sammen med *Hans Ronald Jørgensen*, der var hjemme på orlov. Hans

Niels Kjems. Huen er en bjergjægerhue. Vinklen på ærmet er et gradstegn for en gefreiter (korporal). Kappen er dansk.

militærtjeneste kom til at vare i 8 år, fra 1937 til 1945, og så kom han endda hjem, da krigen holdt op, og blev forskånet for krigsfangenskab efter krigens ophør. Man misundte ham det enestående held, han havde til at blive passende hårdt såret — uden varigt mén — på de rigtige tidspunkter, så at han kunne komme hjem på rekreationsorlov hver eneste krigsjul!

Som vi gik der og nød det gode vejr, fik vi øje på den lille soldat på det andet fortov. »Når han lægger bøssen til kinden, går han på næsen«, sagde jeg. »Og når han trykker af, går han den anden vej!« sagde Hans. Det var nu også en meget lille soldat.

Tilfældigvis kunne jeg følge hans videre skæbne. Han blev sendt til vestfronten. Knap var han ankommet til sin afdeling, før den blev revet op af et massivt amerikansk angreb, og drengen blev taget til fange. Kamp-tummelen og den hvide stjerne på de amerikanske kampvogne forvirrede ham, og i den tro, at han var havnet hos russerne, og uden at være kommet til besindelse, stak han af og kom igennem amerikanske og tyske linier. En engel af dem, der specielt bliver udsendt til børn i nød og fare, må have været ved hans side under hele flugten, der i ét stræk førte ham gennem feltgendarmeriets linier både ved Elben og ved Kiel-kanalen, og drengen standsede ikke, før han atter var hjemme hos mor i Flensborg.

Hans værneengel må have været meget pligtopfyldende, for han gik med moderen til Standorttæster. I stedet for at sende knægten tilbage til afdelingen eller til

feltgendarmeriet, der begge uden nåde ville have skudt ham ved standret, beordrede den humane mand ham på vagt ved en afsides og aldeles overflødig post.

Således overlevede han!

Men kanoneren ville også overleve med sjælen i behold.

Det danske mindretal ville også overleve, og dets ledelse så den eneste redning i en kurs, der var parallel med pligten. Myndighederne måtte ikke tirres ved rømning og faneflugt. Blev rovdyyret først hidset, kunne det medføre en katastrofe for alle danskere i Sydslesvig.

Mindretallet var ikke større, end at det kunne udlettes og det ikke bare som forening, men tilintetgørelse af hvert enkelt medlem i håndgribelig fysisk forstand. Derfor var mindretallets linie klar: Det værnepligtige mandskab må gøre sin pligt til det yderste. De enkelte må ofres, for at de mange kan leve. Og de, der var værnepligtige i 1939, gik i krigen og i døden som en selvfølge.

Af dem tog krigen en frygtelig told. Af elleve danske unge mænd af fødselsårgangene ca. 1912—16, der dannede en slags omgangsklike i Flensborg, faldt de seks. Årgangene 1917, 1918, 1919, der fra begyndelsen var tynde, blev praktisk talt slugt af krigen. Mænd mellem 45 og 55 eksisterer næsten ikke i Tyskland.

For dem, der var yngre, var værnepligten ikke helt så selvfølgelig. De, der gik i krig i 1939, troede, at det ikke ville vare længe. Og da de først var i gang, vænnede de sig til det. Men de yngre så krigen trække ud,

og de så deres tur komme. Flere af dem havde forbindelse med den danske modstandsbevægelse. Det gjorde ikke sagen lettere. Mod krigens slutning var der en kløft mellem dem, der havde ansvar, og dem, der skulle lægge krop og sjæl til.

Alt det vidste kanoneren såre godt. Hun så, hvad der ville komme: forkætringen, de hårde ord, de bitre bebrejdelser. Mod det betød det lidt eller intet, hvad der ville hænde, hvis hun blev grebet. Hun vidste alt for vel, at der også er risiko ved at lyse efter flyvemaskiner ved Hamborg.

Da jeg kom tilbage til Flensborg ved nytår 1945, fik jeg at vide, at hun var gået over grænsen. Meddelelsen gik fra mund til mund og var kort. Kommentarer blandt folk var få. De fleste var betænkelige. Dog meget få var dømmende. Liv og død er trods alt en såre personlig sag, og de fleste jævne mennesker havde så meget af hjertets takt, at de forstod det. Men folk med ansvar tænker i mindre tålsomme principper. Af ledelsen blev hun — som ventet — forkættet. De hårde ord og de bitre bebrejdelser udeblev ikke. Det gjorde ondt.

Det er naturligvis glemt forlængst. Det er 20 år siden, og man spørger sig selv, om det da har været virkelighed. Man snakker ikke om det mere. Der er intet nag. Nu har ledelsen andre ting at tænke på, og kanonéren har et mere fredeligt hverv. Når historien nu unddrages glemselen, er det, fordi der i den ligger en ægte menneskelig tragedie, fordi den fortæller om to forskellige opfattelser af pligt inden for en gruppe. Den er næppe

kommet til manges kundskab, og det er skade, for den fortæller om en ikke uvigtig side af Danmarks og grænse-landes historie.

Kalle i krig - En sær slægt

En dag i krigens tid fik vi en gæst i biblioteket, som det var en ynk at se på. Ret en stavkarl var han, for under hver arm var der en hjemmelavet krykke, som med møje holdt den gamle mand oppe. Vi nåede at få en stol skubbet ind under ham. Han fortalte mig, at det havde taget krykkerne ikke mindre end to timer at bære ham fra banegården og ned til biblioteket. Den strækning kendte jeg og min tunge kuffert, for jeg havde slæbt den den samme vej ved min ankomst til Flensborg. Det så nemlig ikke ud til, at spurvognen gik, og da jeg spurgte en dreng, om han for gode ord og nogle mark ville tage kufferten på sin blokvogn, grinte han åbenlyst ad mig. Hvad skulle han med penge? Nej, naturligvis, men penges manglende værd skulle jeg først til at lære at kende. Altså, jeg vidste ganske nøjagtig, at strækningen var lang, men alligevel: to timer!

Å jo, *A. Lorenz Büchert* var sandelig en krøbling, og han underholdt mig med, at han, så vanfør han var blevet på det sidste, var kommet tre timer for sent til den session, som skulle have ført ham på den aktive folkestorms rulle. Jeg så ham et par gange siden i krigsvin-

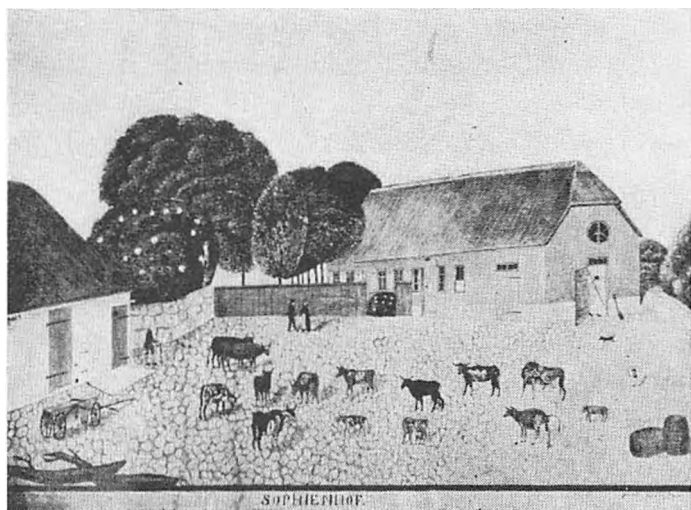
teren, og så igen den 5. maj, men da gik han som en jomfru til dans, den første frugt af freden.

Slægten Büchert stammer ned fra en af de familier, som for 200 år siden kom fra Württemberg for at få hus og jord af den danske konge. Det alemanniske navn levede videre fra far til søn, og også det sorte hår gik i arv, men mændene holdt sig til landets døtre, og slægten blev dansk og glemte aldrig, hvem der gav den jorden. Dens mennesker var ikke helt almindelige, rent ud sagt var nogle sære, hos en og anden med et strejf af genialitet. Den, som bragte det videst — i begge retninger! — var A. Lorenz Büchert. Har man blot lidt kendskab til bøger om Sydslesvig, kender man hans bedste bog. Alene titelen viser noget meget væsentligt: *En Sydslesvigers Genforening med det danske Folk i løbet af et halvt hundrede Aar*, 1945. Han vidste nemlig, at hver enkelt sydslesviger måtte genforene sig med moderlandet ved vilje og virke, lære dansk og tilegne sig moderlandets kultur. Når det er sket, er den vigtigste del af genforeningen fuldbyrdet. Det er det, som nu sker i Sydslesvig for mange tusind mennesker. For nogle tager det få år, for andre familier et par slægtled. Men den hemmelighed kendte A. Lorenz Büchert allerede for et halvt århundrede siden.

Mindre kendt er hans *I Kamp for Gaard og Hjem*, 1931. Den er som mange andre småskrifter druknet i bogfloden, men jeg har i boglister og på anden måde gjort, hvad jeg kunne, for at henlede godtfolks hu til denne bog. Det er den særeste bog, som tager den fuldeste konse-

kvens af titelens militære udtryk. Bücherts tørvebondegård i Jaruplund mose fremstilles bogstaveligt som belejret af fjender. Blandt dem er hypotheker, 1., 2., 3. og endelig 4., gæld hos købmand og bager, bedækningspenge til tyren og udgift til jordemoderen, for han havde en masse børn. Büchert'erne er gennemgående ret aktive med deres kvinder. Og det hele er fremstillet efter bedste krigshistoriske mønstre i grafiske symboler af den slags, som ellers plejer at stå for bataljoner, eskadroner og batterier. Alle belejrer de gården i mosen, men fremstillingen viser, hvorledes de bliver udmanøvreret og frataget deres grue ved fæstningskommandantens (tørvebondens) utrættelige forsvar. I hans forsvarsstyrke er der bl. a. 6 høns (senere 67), 2 svin (senere 17), en overgang et par muldyr, tørv, tørvsmuld, arbejdskraft — og her undrer det lidt, at børnene ikke er regnet med i forswarets aktive styrker, når dog jordemoderlønnen er regnet med blandt angriberne — og endelig: det lyse fremtidshåb. Büchert'erne er både kværunter og kværunger, men samtidig uforbederlige lysseere. Bogen har en fortrinlig skildring af inflationen, og den lille pjevs er en juvel i min sønderjyske bogsamling.

Aldeles ukendt for andre end os, som læste dem, da de kom, er hans digte. Flensborg Avis har ofte været et let bytte for slette poeter, især efter 1945, så jeg har aflagt det løfte, at jeg til trods for medfødt skrivekløe ikke under nogen omstændigheder vil øge antallet af dårlige digte i Flensborg Avis. Man skal undertiden overlade visse opgaver til andre, som bedre magter dem. Men i

*Sofiegård 1838. Farvelagt tegning af den daværende byrdedreng.
Ejes af Karl Büchert, Sofiegård.*

krigens sidste måneder havde vi stor glæde af A. Lorenz Bücherts digte i Flensborg Avis. Hvad man skriver i aviser, er som skrevet i vand. Det rinder bort. Meget ihærdige folk vil nok kunne støve en indbundet årgang 1944 og 1945 op af Flensborg Avis og støve den af, men man skal ikke gøre det for at gen-læse Bücherts digte, for sagen er, at de har samme egenskab som det, Jacob, Montani Broder gjorde: »Skønt det er formaliter meget slet, saa er det materialiter ypperligt«. Digte som hans kan gøre fyldest og glæde hjertet netop i deres eget øjeblik, og Bücherts digte levede, virkede og døde i krigens sidste tid. Hvis ellers man vil vide noget om *manden* A. Lorenz Büchert, må man gå til de levende fortællere, som f. eks. Lars Schubert.

En fætters søn til ham er *Karl Büchert*, gårdejer på Sofiegård på Munkvolstrup mark i Oversø sogn, men Kalle var i krig, som det ses på billedet. Først i Frankrig, siden i Rusland, Ilmensø, Demjansk, Ladogasø. Han faldt i russisk krigsfangenskab i Letland i 1945 og kom først hjem i september 1946. Det havde taget hårdt på ham, men da jeg spurgte ham om, hvordan de var blevet behandlet, svarede han, at der på ingen måde havde været tale om mishandling. Fangernes mad var hverken den rigeligste eller den bedste. Sandt at sige var den yderst ringe, men også den russiske befolkning led bitter nød. Så i den tid, jeg skriver om her, var Kalle ude af sagaen, og jeg lærte ham først at kende, da han kom hjem.

Ida, hans kone, derimod kendte jeg, ja hun ynder end-

Karl Büchert, til venstre, på vagt i 50 graders kulde ved Rykolowa.

og at forestille mig for egnens folk som »mein kleiner Bruder im Heiligen Geiste«, »min lillebroder i Helligånden«. Da jeg tog til Flensborg i 1944, gik jeg nemlig — igrunden uden at gøre mig det klart — ind i en stor tradition. Fra biblioteket i Helligåndshuset i København var der nemlig før kommet folk til Flensborghus Bog-samling, først *Christian Kinch*, som tyskerne myrdede sammen med en biblioteksskolekammerat af mig, *Erik Schiøtler Nielsen*. De var begge i Århus. Efter ham kom *Ida Krag*, hvis oldefar Carl v. Krag, ridder af Dannebrog, Dannebrogsmænd, kammerjunker, capitain, overländeveiinspecteur for hertugdømmet Slesvig med bolig i Flensborg, havde anlagt veje i hertugdømmet Slesvig i 1840erne og 50erne, blandt andet hovedvejen Flensborg-Slesvig, som går gennem Oversø sogn mellem Munkvolstrup og Jaruplund. I Flensborg så hun Kalle Büchert og sagde til sig selv: »Ham eller ingen«, og så blev det ham. De blev gift i 1938, og den 14. marts 1940 i sit 40. år blev Kalle indkaldt. Ida var den første, jeg besøgte efter min ankomst til Flensborg. Vi kommer der endnu. Sofiegård, opkaldt efter Sofie Magdalene, kongens sekstenårige datter af Danmark, senere Dronning af Sverige, blev et fristed, hvor man oplevede en masse. Hos Ida traf jeg flygtninge.

De mange fremmede mennesker, som ved krigens slutning væltede ind over landet, blev især efter kapitulationen et kæmpeproblem, som voldte megen sorg. Alle måtte dele, hvad de havde, med dem, husrum, møbler sengeklæder. Det gik endda for mænd at dele værksted,

men med to kvinder i eet køkken ender det som med to hankaniner i eet bur: mindst en bliver ødelagt. Intet under, at vrede ord blev både sagt og skrevet om de fremmede. Og dog var der mange brave, flittige, dygtige, velvillige og gode mennesker iblandt, men fremmede var de, og det kunne mærkes.

Således sad vi en vinteraften på Sofiegård. Både Ida og jeg er salme glade, og vi kom til at tale om salmer, og Ida sagde, at hvis hun skulle dø, ville hun gerne have, at man sang »Som Dug på slagne Enge« ved hendes jorddefærd, og det ville jeg nok sørge for, hvis ingen anden kunne. Men det skulle være Rungs melodi. Den kendte jeg ikke, og Ida fløjtede den så for mig. Da brød den pæne og omgængelige flygtningekone, fru Treblin, ud i et fortvivlet råb: »Pfeifen Sie Kirchenlieder?«. Ja, vi fløjtede faktisk salmer, og vi gør det endnu, og vi tror endog, at småenglene gør det samme ved lørdagsrengøringen i Himmeriges mange boliger. Lidt efter blandede gårdens i og for sig gæve karl, Schilling, sig i samtalen, flygtning også han, og det var han naturligvis velkommen til. Men som talrige af sine østprøjsiske landsmænd var han utåleligt bedrevidende. Han vidste f. eks., at den kalv, som blev slagtet »sort« — nogle sorts slagtede svin kostede Ida en måneds fængsel i tugthuset i Lybæk — at denne kalv skulle aflives på en helt anden måde. Den hjemmehørende kalveslagter og hans slovenske medhjælper var enige om at afvise hans bedreviden om kalveslagtning, og den aften blev jeg drilsk. »Nu ved jeg, Schilling, hvad vi vil synge til din begravelse«. »Und?«,

sagde han meget spændt. »Nu takker alle Gud!«. Schilling forlod vort samvær i vrede og forsvandt sidenhen fra gården, hver gang jeg dukkede op. Flygtningene var alvorlige i deres kunnen, barske i deres sejhed, bedreviddende i alt og som regel aldeles uden evne til at se lidt overbærende på andre og med lidt kritik af sig selv.

På Sofiegård var der også en tysk marineofficer. Det var Kalles broder Georg, som i fredens dage var lærer i Kiel. Jeg fortalte ham om folkestrejken i København og om tyskernes rå optræden. »Har De selv set det?« spurgte han. »Ja«, sagde jeg. »Så tror jeg det!«. Han lærte mig at skyde med pistol, hans eget tjenestevåben. I hine dage kunne det være godt at være våbenfør. Man var i gang med at befæste Flensborg. Krigen trak nærmere, og der var masser af polske, russiske, serbiske, slovenske og kroatiske krigsfanger på egnen. Ingen vidste, hvad der kunne ske. Jeg viste dog intet særligt nemme for pistolskydning. Men hvor lidt jeg kunne, så jeg først hen på sommeren 1945, for da gav et par englændere fra militærpolitiet opvisning i pistolens rette brug. Med få skud sænkede de små flødedåser, som flød på Sofiegårds dam.

Georg Bücherts datter kørte sporvogn i Flensborg. Han selv var kommandant for en russerlejr i Mørvig.

Det handler næste kapitel om.

Russere i Flensborg

I krigens sidste uger søgte skibe af alle slags fra hele Østersøen til Flensborg. Blandt dem var resterne af den tyske Østersø-flåde og mere civile skibe, og et par af dem udlossede nogle laster menneskelig elendighed. Hvor de kom fra vides ikke, så lidt som hvem de var. Om det var forbrydere eller blot ulykkelige mennesker fra koncentrationslejre, blev ikke opklaret. De blev set af kommandanten fra en fangelejr for russiske krigsfanger i Mørvik, men han havde nok at se til, og så var de ude af sagaen. Men han fik befaling til at indskibe sine russere i de nys tømte skibe, og han begav sig til havnen. Samtidig fik han at vide hvorfor.

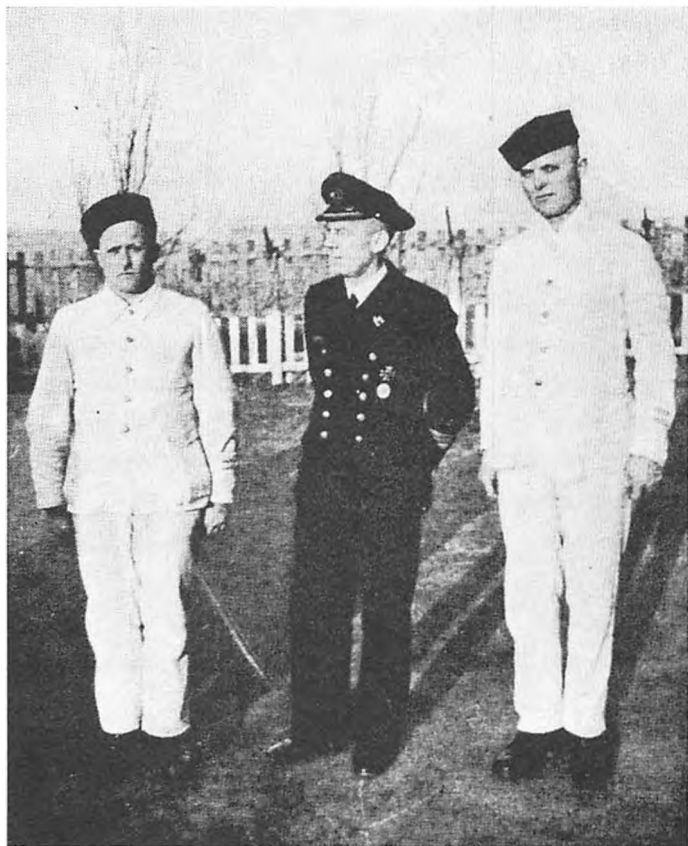
Tyskerne var bange for deres krigsfanger. De vrimlede i Flensborg og sås alle vegne. Om formiddagen så man dem i arbejde f. eks. med gadefejning og ved renovationsvognene. Det var særlig jugoslaver, der havde det job. De var klædt i deres smukke grå uniformer med den ejendommelige hue, og det var mig en gåde, hvordan de kunne blive ved at se så rene ud efter så mange års fangenskab og så ved det arbejde! Alene i lejren i Mørvik var der ikke mindre end 500 russere i efter tidens

lejlighed ypperlig foderstand. Hvis de blev kernen i en opstand, kunne følgerne ikke overses. De måtte under kontrol, og det var lettest på skibe.

Kommandanten blev forfærdet. De fanger, der var sluppet ud af skibene, havde haft dysenteri, og det kunne ses og lugtes. Skibene stank af uhumskheder, og de sanitære anlæg var under al kritik for sunde mennesker. Hvad ville ikke følgerne blive af at stoppe 500 mand sammen under disse rædselsfulde forhold! Lejrkommandanten havde besluttet sig. Hans russere kom ikke ned i disse dødshuler. Ja, det var nu ordre fra admiralen. Russerne skulle under kontrol! Kommandanten var af en anden mening. Han skulle nok selv bestemme over sine russere. De kom ikke på skibene. Forøvrigt kunne han nok garantere for sine russere. Ja, så blev det hans sag! Og derved blev det.

Det var Georg Büchert, som var Korvettenkapitän og kommandant, og da han til daglig var lærer i Kiel og en Büchert og følgelig lidt sær, havde han sat sig i hovedet, at man måtte kunne lede en russerfangelejr på samme måde som en lejrskole.

Først skulle der være lidt munterhed i lejren. Han dannede et orkester på 24 mand. Blandt russere er der altid nogen, der kan spille. Så stablede han et sangkor på benene. De fleste russere kan synge. Film ville han også have. Mørvig marinestation havde naturligvis egen biograf, men den kunne han ikke få. Han helmede ikke, før end han havde fået en civil biograf. Film fik han fra Kiel og også en filmoperatør. For en sikkerheds skyld

Korvettenkapitän Georg Büchert mellem sine to russiske lejrledere, den lille en gartner fra Kiev, den anden en sømand fra Baikalsøen.

lod han et par russere prøve mekanikken, og det klarede de hurtigt. Russere er snilde til den slags. Af orkestrets musikinstrumenter var flere lavet i lejren.

Så skulle han have lidt røg til sine russere. De havde krav på 50 g mahorka — tør og kradsende russisk tobak — om måneden, men de havde ikke fået noget de sidste tre måneder. Marinens forplejningskontor var ikke til at komme nær i det spørgsmål.

»Så får De ikke de russere!«

Det var en alvorlig trussel. Intendanturen var glad for de 30 russere, der plejede at arbejde i magasinerne, fordi de var ærlige. Det ville være en forfærdelig kalamitet, hvis de skulle erstattes af lige så mange tyskere, og hvor skulle man få dem fra? Kommandanten fik sin tobak!

Maden var endnu ikke blevet et problem. Lejren fik sine regelmæssige forsyninger fra marinen. Rationerne var ikke overvældende, men det var civilbefolkningens heller ikke. Men marinen havde krigsfangerne for at få noget arbejde gjort, så det strengt nødvendige til livets ophold fik de. Det var udsøgte folk, fortrinsvis håndværkere, der arbejdede i marinens værksteder og hos civile arbejdsgivere. Mange af dem var fortrinligt uddannet, og de fleste havde endnu traditionen fra almuekunstens træskærearbejder. De sad så og snittede om aftenen, og når de var på arbejde i byen, solgte de de små kunstværker og tjente godt. De måtte have indtil 100 mark hver, men de havde normalt mere. Det var yderst begrænset, hvad penge var værd uden rationeringsmærker, men havde man penge nok, var der alligevel en hel del, man kunne

få. De fik vitterligt også brød i byen. Der var en krigsfange, der kom hjem til lejren umådelig tyk. Han havde gemt syv brød under trøjen!

Alle de små forbedringer gjorde deres virkning. Fangerne forstod, at det var i deres egen interesse, at der var ro og orden i lejren. Det lakkede mod enden, og hvorfor lave dumheder og risikere liv og førlighed de sidste måneder?

Kommandant og KG'er fandt sammen.

En russer havde fået ansigtsrosen med høj feber. Tilkaldte læger gjorde, hvad de kunne, og opgav ham. Så var kommandanten naturligvis fri for ansvar, og enhver anden ville have overladt den syge til Vorherre eller skæbnen. Men en Büchert kan finde på de skøreste ting. Kommandanten besluttede sig til at »læse« over den syge. Han tog en ren skjorte på, iførte sig sin fineste uniform og kasket, bøjede sig ned over den syge og messede med højt løftede arme: »Morgen Fieber weg, Morgen Fieber weg, Morgen Fieber weg . . . «. Ved siden af stod tolken. Han messede på russisk, og den ensformige, indtrængende besværgelse varede til den syge sov ind med et saligt smil om munden. Næste morgen var han feberfri, og senere kom han sig.

Der var ikke så få luftalarmer i Flensborg i krigens sidste halve år, men der var ikke sørget for beskyttelsesrum til fangerne, der om natten var under lås og lukke. Det blev anderledes. Fangerne fik instruks om at fordele sig langs nogle levende hegn. De tyske vagtposter var som himmelfaldne. »De stikker af hver eneste en!« Men

kommandanten holdt på sit, og naturligvis kom de alle tilbage til lejren.

Enden nærmede sig. Den tyske propaganda blev helt hysterisk. En sirbirjak kom grinende hjem. »Du kommandant, der står dernede på en plakat: »Lieber tot als in Sibirien«. Sådan noget pjat! I Sibirien er der kød og korn«.

Og så kom de dejlige majdage. Det tyske mandskab blev trukket væk fra lejren, men derudover skete der ikke væsentlige forandringer. Kommandanten blev på sin post og beholdt sin myndighed, der var anerkendt af alle og blev understøttet af mere besindige elementer. Stor hjælp havde han af en russisk tillidsmand, der blev sideordnet ham. Men alligevel var det kritiske dage.

Lejren fik pludselig tilvækst. Fra andre lejre, hvor tyskerne ikke havde et godt forhold til deres fanger og derfor var stukket af, efterladende lejrene i opløsning, kom der efterhånden 250 mand til, så at lejren nu rummede 750 mand. Det lykkedes at klare indkvarteringen. Man måtte simpelthen rykke sammen i sengene to og to. Madforsyningen var det mest kritiske punkt. Enhver, der blot har den ringeste anelse om, hvordan det så ud med mad i Flensborg i maj 1945, ved, hvor svært det var at mætte 750 mand. Men man kom over det kritiske punkt, indtil englænderne påtog sig forsyningen. Men vor Korvettenkapitän beholdt kommandantposten lige til sidst i juli 1945, da han blev hjemsendt. Englænderne havde ikke på noget tidspunkt overtaget lejrens administration, så længe der var russere i den. Det tjener til

ære for kommandantens humanitet og pædagogiske evner og for disse jævne russeres evne til at holde disciplin.

Vi besøgte lejren efter kapitulationen, Jensen og jeg. Jensen var blevet træt af studierne i København og havde meldt sig som censor hos englænderne og dukkede op i Flensborg i en fin uniform. Om det var den eller mit nære bekendtskab med kommandanten, der gjorde udslaget, ved jeg ikke. De væbnede vagter lukkede os i hvert fald ind i lejren, hvor vi blev hjerteligt modtaget — med snaps.

Det var jeg meget betænkelig ved. Ikke blot havde jeg lige haft dysenteri, men kommandanten havde advaret mig. Russerne lavede selv snaps eller skaffede sig torpedosprit eller andre stærke sager, og det var ikke altid det bedste. De fik også fat i træsprit. En morgen havde han ved appellen vist dem to døddrukne individer. »Se på dem. I aften er de døde eller blinde!« Så jeg skævede til flasken. Det var en rigtig tysk snaps, så det var ikke så galt. Den blev hældt op til randen i et henkogningsglas. Jeg undskyldte, at jeg drak mindre end god tone kræver blandt russere og henviste til min dårlige mave. »Dårlig mave!« sagde russeren. »Du har levet i herlighed og glæde i Danmark, og du har dårlig mave! Jeg har levet af roer, men jeg fejler intet«. Hvorefter han hældte henkogningsglasset fuldt og drak det og blev noget så styrtdende fuld.

Forinden havde han haft tid til at udtale sig om forskellige interessante emner, bl. a. kvinder, og vi havde også snakket med flere af de andre. Vi blev slået af den

store forskel, der var på russerne. Vi traf mennesker, der i henseende til faglig uddannelse og almindeligt dannelsesniveau var fuldt på højde med den danske faguddannede arbejder, men vi traf også folk, der var ufatte- ligt rå. Men det var glædeligt at se kulturens sejr over naturen, for det var absolut de intelligente og kultive- rede, der havde tøjlerne i hånden og gav tonen an.

Dog ikke når der blev drukket. Snapsen var den store fare i lejren, og efter kapitulationen var russerne tilmed væbnet, og så kunne det gå hårdt til med pistolskud op i taget m. m. En aften hentede besindige folk komman- danten og bad ham komme og klare et mindre slags- mål. Han trådte ind til de kæmpende. Pistoler var fremme. »Vær så rar at give mig din pistol,« sagde han venligt til den mest aggressive, som ikke kunne stå for så megen venlighed. Føjelig afleverede han pistolen.

Efter snapsen indendørs blev vi inviteret til at over- være en danseopvisning udenfor. De hjemmeværende stod i en stor rundkreds. En harmonika spillede en hurtig me- lodi, og en mand sprang ind i kredsen og begyndte at danse. Udenom stod kammeraterne og klappede takten i hænderne. Lidt efter blev han afløst af en endnu dyg- tigare. Bifald lød rundt omkring. En tredie opfattede det som en udfordring og sprang ind i kredsen. Dansen blev elegantere og hurtigere, og vi så en ædel kappestrid, der fuldt ud fortjente det fortrinlige publikum, der fulgte de dansendes ydelser med sagkyndigt bifald.

Da midt i det hele kom der en forstyrrelse. En bil kom ind ad porten, ført af en russisk orlogsgast, og ud

trådte tre russiske officerer, en oberst og to unge løjtnanter. Dem tog man nu ikke megen notits af, og de stillede sig pænt op blandt de øvrige tilskuere, og snart klappede løjtnanterne med, mens obersten åbenbart følte sig forpligtet til noget større reservation. Vi havde hørt meget om den jernhårde mandstugt blandt det russiske krigsfolk, men de hængte sig åbenbart ikke i formelle småting, og pludselig hoppede den ene løjtnant, ung og slank i en meget vid bomuldsuniform med mange lommer ind i kredsen, og nu var det ham, der dansede! Bifaldet steg, benene gik i forrygende takt og ved de voldsomme bevægelser fløj først en revolver op af baglommen og så en af sidelommen.

Obersten var stadig uanfægtet. Men løjtnantens dansefærdigheder skænkede man større opmærksomhed end hans befalingsmagt. Kan nogen forestille sig en dansk hærafdeling, hvor løjtnanten danser solo for mandskabet! Vi stirrede da også betaget på fænomenet, der var det sidste indtryk vi fik af de rare russere. Vi tog afsked med dem under mange venskabsforsikringer og så dem aldrig siden.

Det var meget værre

Og det faldt, og dets fald var stort! Ja, men det varede længe.

En dejlig morgen i april med strålende solskin stod vi alle på Storegade i Flensborg og så op mod østhimlen. Der var nok at se på. Højt oppe skinnede det fra engelske bombemaskiner, der kom i den ene bølge efter den anden derude fra Østersøen, som var den meget benyttede vej hjem fra nattens arbejde over Nordtyskland. Udråbene fra mine fæller i denne tilfældige gruppe var på plattysk, det sprog, den jævne mand bruger, når han er sig selv og siger sin hjertens mening, også når det er beundring, og det var det her. Uhyklet og udulgt beundring over denne opvisning af magt, og alle vidste, at det drejede sig om dage, inden det var forbi. Derfor kunne man tillade sig at beundre fjendens flyvende hær.

Den dag Hitlers død blev kendt i Flensborg, var jeg tidlig om morgenen ude ved grænsen. Til fods, så jeg fik set hele strækningen fra grænsen, gennem Flensborgs nordlige forstæder, gennem hele byen og helt ud til banegården. Jeg så ialt 2 — skriver to — flag på halv stang, og det ene var på et militært etablissement. I Toosbüy-

«Hotel Flensburger Hof» var i 1920 sæde for den internationale afstemningskommission. Nu er bygningen politipræsidium. Efter kapitulatonen residerede en engelsk general her. — Foto Paul Heinrich.

gade fik jeg et hastigt glimt af en »guldfasan« (i paringsdragt), en partistorhed, der brugte den sidste lejlighed til at vise sig i galla-uniform. Det var alt, hvad jeg fornå af førerens og rigskanslerens endeligt i rigshovedstaden Flensborg. Aldrig er en af jordens mægtige gået bort under en så komplet ligegyldighed fra sit folk.

Flensborg var rigshovedstad. Rigsregeringen sad ude i Mørvig, men det mærkede vi nu ikke meget til. Derimod kørte der hele tiden en grå bil — mon ikke det var en folkevogn? — rundt i Flensborgs gader. Den var der malet »Reichssender Flensborg« på. Vores lille radio-sender var steget i rang.

Jeg oplevede den sidste »Grosskundgebung« i Flensborg. Ganske tilfældigt. Det var nede ved havnen foran en stor bygning. Det var politipræsidiets, hvor jeg tidligere havde været inde og aflevere mine papirer. Den var oprindelig bygget til hotel og var i 1920 sæde for den internationale kommission, der gennemførte afstemningerne i Nordslesvig og Mellemslesvig. Nu stod der oppe på balkonen én og skreg: »Volksgenossen . . . Det ser sort ud . . . tillid til føreren . . . De tager fejl, der tror, dass wir zum Erliegen kommen (at vi må bukke under). Skulle det imidlertid ske . . . das verhüte Gott (det forbyde Gud), dann wollen wir, auf dem Rücken liegend (så vil vi, mens vi ligger ned) . . . dem Feind einen in die Fresse hauen (give fjenden en på trynen)«.

Hvorpå folkestorm og marineafdelinger marcherede af til tonerne af en melodi, jeg kendte. Jeg havde lært den i 1937, da jeg første gang var i Flensborg. Den gang

var byen fyldt til randen af uniformeret Hitlerjugend, der marcherede gennem byen i rader på fire. De sang for os, der stod i stille undren på Helligånds-kirkens tærskel:

*Wir wollen weitermarschieren,
bis alles in Scherben fällt,
Den heute gehört uns Deutschland,
und morgen die ganze Welt«.*

De havde marcheret siden, de fleste ind i døden — det var årgangene 1920—27. Verden var unægtelig gået i skår. Men Tyskland var der nu ikke mere tilbage af, end Flensborg mageligt kunne overkomme at være rigshovedstad for.

Få dage efter den nazistiske Jacob v. Thyboes tale kom englænderne til Flensborg. Der var ingen, der gav dem på trynen. Reichssender-bilen sneg sig ganske vist stadig rundt, men den var degraderet. De seks første bogstaver var malet over. Nu stod der kun »Sender Flensburg«. Det så utroligt forhenværende ud.

Næste gang, jeg så tyske marinere under kommando, var de uden våben, men anført af deres officerer, men meste dog af en trækharmonikas »In der Heimat, in der Heimat, da gibt's ein Wiederseh'n«.

I nogen tid havde vi ikke fået tyske penge, så jeg havde lagt mig lidt efter undervisning i dansk for at tjene det nødvendige mammon. Derfor kom jeg hos to pæne, ældre damer, som jeg ellers ikke kendte. Det var begyndt før freden og fortsatte derefter. Hos dem fik jeg at vide, at den danske grosserer I. C. Møller var ud-

set til overborgmester under den nye tingenes tilstand. Men en dag fandt jeg dem så fortvivlede, som kun pæne ældre damer kan være.

»Hr. Kürstein, det er forfærdeligt!«

Ja, det var det også. Det var på den tid, vi fik alle enkeltheder om koncentrationslejre at vide. Under krigen talte vi aldrig eller næsten aldrig om den slags. Men jeg havde dog fået én oplysning i hviskende fortrolighed. Den var af en stor lokal interesse, men denne hemmelighed kom nu først videre.

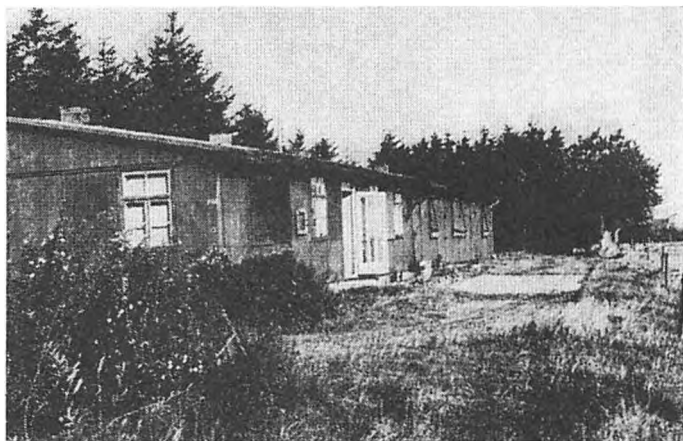
»Vidste De ikke, at der var koncentrationslejre?«

Ældre varmhjertede damers fortvivlelse kender ingen forestillelse. De hulkede et nej. Det var overbevisende.

»Ved De da heller ikke, at der var en koncentrationslejr i Ladelund?«

Ladelund ligger 30 km vest for Flensborg. Hverken damerne eller flensborgerne i almindelighed anede noget som helst om en koncentrationslejr så tæt ved byen. Den Ladelundpræst vidste det. Han udgød sit fortvivlede hjerte i kirkebogen. Kirken her til lands er skilt fra staten, og dens kirkebøger er ikke officielle dokumenter som i Danmark, så præstens viden kom ikke længere før efter krigen. Nu er kirkebogen en vigtig kilde til den nazistiske forbrydelses historie.

Flere år efter krigen kørte jeg fra Slesvig mod vest til Husum. Ved Svesing sås endnu de forfaldne barakker. »Det er KZ Svesing«, sagde jeg til min passager og gode bekendt, en tysk videnskabsmand, som jeg kender som et sandhedskærligt menneske. Han anede ikke dens eksis-

*Koncentrationslejren Ladelunds barakker står endnu.
Foto Uwe Taubert.*

stens og er dog fra disse kanter. Hvad vidste han om kz-lejre før freden? Han havde intet vidst, før der til deres kompagni i felten i Rusland kom en mand fra Østfrisland. I hæren var man nogenlunde sikker mod partiindgreb, og i feltens kammeratskab tæde manden op og fortalte om sine lidelser i en koncentrationslejr. Kammeraterne ville ikke tro det og grinte ham ud. Manden græd. Det gør man ellers ikke i felten. Det gjorde indtryk.

Ingen i Slesvig, heller ikke herboende danske, vidste noget om Svesing 30 km borte. En graver i Husum vidste det, for han begravede de døde. Han holdt mund. Det skulle andre også nok. Rektor Svend Johannsen ved Ansgar-skolen i Slesvig udtrykte kort sagens sammenhæng: »Jeg har selv været i en af dem. Men jeg sad i Slesvig fra 1941 til 1945, og jeg sagde ikke et muk om koncentrationslejre. Det skulle jeg nok lade være med«. En anden af vore betroede folk, amtssekretær Magnus Bichel i Slesvig, tjente før krigen sit brød i Königsberg og boede hos en rig jøde, som han omgikkes venligt med. I »krystalnatten«, da al jødisk ejendom blev plyndret, kunne han endog ved sin nærværelse redde ikke så lidt af sin værts ejendele. Dennes søn kom i koncentrationslejr og kom ud igen. »Men til mig siger han intet«, sagde faderen. Tyskerne havde lært at tie i samme omfang, som danskerne under krigen havde lært at lade både viden og rygter gå videre. Men i Danmark kunne man stole på naboen. Som regel da.

Derfor vidste man intet. Jo, man vidste nok som de pæne damer i Flensborg, at der fandtes koncentrations-

lejre. »Men vi troede, at det var en slags fængsel eller lejre, hvor folk skulle arbejde. Vi vidste ikke, at man pinte folk og slog dem ihjel«.

Jeg har en god ven, som er pastor emeritus i den Slesvig-Holstenske Landskirke. Han er sandelig emeritus, veltjent, for han hørte til bekendelseskirken. Ganske vist er han slesvig-holstener, som man var det i 1850erne, og fra det dansktalende område i det nordvestlige Sydslesvig — et ubetinget troværdigt menneske. Han fortalte mig følgende: En datter af en teologisk professorven fik alvorlige og varige skader på hørelsen i en kz-lejr. Af en eller anden grund — måske uden grund! — blev hun løsladt og søgte ly og hjælp i den nærmeste præstegård, hvor man ikke var meget for at gøre noget for hende, men »vi har en arbejdslejr her i nærheden. Dér må De kunne bo«. Det var netop dér, hun kom fra!

Men emeritussens egen datter havde set kz-fangerne fra Svesing i Husum og brugt sine øjne: »Det er ikke nogen arbejdslejr. De folk ser alt for elendige ud!« Det kunne hun sige hjemme og til enkelte meget fortrolige venner, men ikke til andre. Hvem skulle hun have sagt det til?

Hermann Clausen i Slesvig var i 1920 med til at nedkæmpe Kapp-folkene, og siden da var han socialdemokratisk medlem af byråd og amtsråd, så længe det var muligt, en mand, der levede i politik og var lydhør for det mindste nyt. »Vi vidste ikke noget«, sagde Hermann Clausen, og da jeg gik ham nærmere på klingen, om de dog slet ikke havde mærket noget, så slog Hermann Clau-

sen over i tysk, som han gjorde, når en ting skulle siges nøjagtigt: »Wir hatten eine dumpfe Ahnung«. En dump anelse, mere var det ikke blevet til hos denne mand, som altid har bekæmpet tysk nationalismes vildskud. Han anede ikke, hvad en koncentrationslejr var, før han sammen med andre socialdemokrater blev arresteret efter attentatet på Hitler og hemmeligt og ved nat blev transporteret til Neuengamme. Han vidste mindre om dem end det, de nordslesvigske hjemmetyskere havde haft mulighed for at vide, men som nu endte deres unge liv ikke hæderligt på ærens mark for det store fædreland, men i det samme fædrelands rakkerkule. Deres kære derhjemme blev vel spist af med frasen om døden for fædrelandet. *Dulce et decorum est pro patria mori*. Det er sødt og sømmeligt at dø for fædrelandet.

Mon de kender sandheden nu?

Mon de døde hjemmetyske kz-fanger mindes på Knivsbjerg?

En til — foruden jeg — véd, at man planlagde at bygge en koncentrationslejr i Slesvig — på »Friheden«. Det vil næppe komme til at stå i den planlagte Slesvig Bys Historie.

Den nuværende leder af Grenzakademie ved Sankelmark kom uden at være tvunget dertil af sit emne ind på sagen på et møde for danske og tyske pædagoger i Flensborg. Under krigen havde han et vigtigt embede i propagandaministeriet. To eller tre koncentrationslejre kendte han ved navn, men han havde ikke haft anelse om, hvad de dækkede over. Den danske ordfører gik

meget energisk videre på dette spor, og tyskeren svarede da, at lidt efter lidt fik man mistanke, men systemets omfang og dets »Perfektionierung« var forblevet skjult for ham, og afsløringen havde oversteget hans forestillingssevne. Hertil kom, at forvaltningen af koncentrationslejrene sad i den inderste krog af det sindrige system af kinesiske æsker: stat, parti, SS, SD, som ingen kunne gennemskue. Da hans anelser begyndte at bekræftes, kunne han kun gøre som så mange andre: prøve på selv at forblive et hæderligt menneske. Hertil kunne vores talsmand kun sige: »Vi må tro Dem, selv om det er utroligt!«

Det må vi. Vi må efter de foreliggende kendsgerninger tro på, at det store flertal af tyskerne ikke har vidst ret meget, og at de, når de fik nys om tingen, ikke har haft mulighed for at være virkelig nysgerrige.

Vidste tyskerne besked, så er det forfærdeligt. Men vi har før set et helt folk forfalde til brutalitet, og tyskerne har da »kun« udmærket sig ved at overgå alle de andre. Men har tyskerne ikke vidst det, og det har de ikke, er det meget værre. Så viser det med forfærdelig tydelighed, hvad en regering kan lave i al hemmelighed i en moderne, tætbeholdt stat. Og læren for os må da blive, at vi aldrig må aflade at have årvågen indsigt med, hvad vores herskere gør, for ellers kan det samme ske hos os. Her ligger den tyske brøde. Det tyske folk gav afkald på at se sin regering på fingrene, og frygtelige ting skete i dets navn.

Det er det tyske folks ansvar, og det er tungt.

Vikinger i »Villa Venligst«

Da freden brød ud, kom frihedskæmperne til Flensborg.

Det var en gruppe håndfaste mænd fra Frederiksberg, som nu skiftede virkeområde. De oprettede en kørsels-tjeneste, som var til uvurderlig hjælp ved fremførsel af skolebarakker og fordeling af mad til det hungrende Syd-slesvig. Deres blå biler blev elsket overalt i Sydslesvig, hvor der boede danske. Flere kan takke Dansk Kørsels-tjeneste, som de kaldte sig, for livet ikke bare ved, at de fik højlig tiltrængt mad, men syge bragte de gæve mænd også frem til lægehjælp og sygehus.

De var barmhjertige samaritanere, men man skal endelig ikke forestille sig dem som fromme hængehoveder. Man skal snarere huske på et ord af Henrik Pontoppidan om det danske folk, som i nødens stund udruger ørneunger af spurveæg. Frihedskæmperne var ørneunger, som kunne bruge næbbet — og klørerne! De bad aldrig nogen om hjælp, hvor der var udsigt til, at de kunne klare sagen selv — om fornødent hakkede de lidt med næbbet. Som dengang da de manglede tag over hovedet.

Hvor Christian Paulsen Skolen nu står, lå der i 1945 en lang lav bygning, som hed Tivoli-skolen. Den ligger

Dencher Knudsen, til højre, og Aagaard. Bag dem chefens bil og bagest »Villa Venligst».

der endnu, bag skolen. Den har sin egen del af danskhedens historie i Flensborg, men den skal ikke fortælles her. Nu lå frihedskæmperne og fik sig et blund i salen fornedet. Men den blev de hældt ud af, fordi den skulle bruges til skole. Ingen kerede sig om, hvor de så skulle være. Så gjorde de det selv.

I Flensborg boede dengang en malermester, som hed P. P. Friis. Han kunne mere end bare at male dørstolper. Fra hans værksted i Flensborghus baggård udgik de dejligste blomstermalede bakker, som blev fremvist med stolthed i danske hjem i Flensborg. Han stammede fra Løgumkloster, og han hævdede, at der i hans barndom var flere kroer i den yndige flække, end der var huse. Han havde endog de nøjagtige tal, som jeg desværre har glemt.

Denne mand vidste råd for de husarme frihedskæmpere.

Han fortalte, at der i Sankt Jørgensby hinsides havnen i Flensborg boede en stor grim nazist, en politiofficer, som englænderne ikke havde fundet endnu. (De var lidt langsomme i aftrækket, englænderne. Himmler boede i flere uger i fred og ro på brandværnsskolen i Harreslev. Alle vidste det). »Hvis du nu kører derud med et par mand og nogle vogne, og naturligvis skal du have en kanon med, så skal jeg nok tage med og være tolk«, sagde Friis til Dencher Knudsen, og det gjorde de. Først iførte de sig nogle aldeles pragtfulde hjemmegjorde uniformer. Nazisten blev ikke glad for at se dem. Ja, men han kunne da godt få en attest for,

at barakken var beslaglagt, og der var intet i vejen for, at han kunne klage til englænderne. Det skulle han nok vare sig for, men han protesterede heftigt og sagde noget om, at han ikke kunne bo i en attest. Ja, men hvem søren i huleste helvede sagde, at han skulle bo? Kanonen kom frem, og så rev de barakken ned over hovedet på ham — ikke engang attesten fik han — og så stillede de barakken op på Tivoli-skolens grund og begyndte at *bo*.

Deres nye liv som bofaste mænd varede ikke længe. En dag var der pludselig nogle malere, som tog til at male deres barak. Rørt ved så megen uvant venlighed spurgte de malerne hvorfor? Ja, de havde deres ordrer fra Bernhard Hansen. Det blev omsorgen ikke mindre gådefuld af, og man spurgte så skoledirektøren. Jo, Hansen skulle bruge barakken til klasseværelser. Det var vigtigere end det, de gik og lavede. Hvor de skulle bo, var noget, som han ikke ville bryde sit hoved med. Han kunne kun give dem det råd at tage hjem igen. »Ellers bedes De flytte villaen. Venligst Bernhard Hansen«.

I nattens løb tog de barakken ned. Om morgenen genrejste de deres nedbrudte hus på en tom byggegrund i »An der Reitbahn« på den anden side af Stuhrs allé. naturligvis uden at spørge nogen som helst, uden ansøgninger eller byggetilladelse eller fanden og hans pumpestok.

Huset hed siden da »Villa Venligst«.

De gamle køretøjer, de havde haft med fra Danmark, var hurtigt værkbrudne og færdige med at se godt ud. Så skaffede de sig nogle nye. Om det i visse tilfælde er

sket med vold og våben, ved jeg ikke. Andre blev i hvert fald købt på venlig vis. Dog ikke for penge. Vi havde dengang en cigaret-møntfod. Det skal ikke forstås sådan, at der altid blev betalt med cigaretter, men alt blev vurderet i cigaretter. Betalingen kunne udmærket godt, ja helst ske i mad, allerhelst i flæsk og smør. Disse goder rådede kørselstjenesten over i store måder. På den anden side var der masser af folk, som havde unyttige, opklodsede biler uden benzin, og dem ville de hellere sælge for mad end få dem beslaglagt for intet. Køb og salg var brandulovligt. Det var naturligvis ikke nogen hindring for folk, som havde levet illegalt og ikke var helt ukendt med ildkampe, og som derfor var vant til at se lidt mindre nøje på kedelige formaliteter. Der blev købt biler i massevis, både til nyttelast og glæde. På pladsen ved Villa Venligst lå der bjerge af bildele, som foreløbig var tilovers, når man havde syet tre ældre biler sammen til een brugelig. Det kunne de også. Benzin skaffede de sig fra englænderne, som ikke kunne få æg nok.

Engang gik det galt.

De engelske myndigheder havde efterhånden set sig sure på disse vikinger — de så overhovedet særdeles syrligt til alt dansk — og stillede en fælde, som de stakkels vikinger straks plumpede i. En vældig retssag med sorte udsigter blev følgen. Militærregeringens love havde kun to strafferammer: »Straffes med døden« og: »Kan straffes med enhver straf med undtagelse af døden«. Det endte med en bodedom, som til forveksling lignede en frifindelse.

Den blev tilbørligt fejret ved et vældigt gilde i Kruså — for dér var konerne! — men midt i gildet opdagede man, at man var havnet i Flensborg — med koner! Ingen, ej engang de selv, ved, hvordan de kom over grænsen, hvor der var både dansk, tysk og engelsk kontrol. De yndige væsener havde intet som helst at gøre i denne by. Deres ophold var aldeles uønsket af englænderne og hårrejsende strafbart. Man kom tilbage over grænsen i ro og orden. I Villa Venligst var man mestre i uformel grænseovergang.

Jeg er selv engang rejst over grænsen med en af mestrene, og i den tyske told konverserede han med tolderen med rivende tungefærdighed og en masse overflødige ord, som undrede mig, til mine øjne så hans venstre hånd glide frejdigt og frimodigt hen og negle en stabel af de mærkede passérsedler.

Deres ydre var vildt og fornøjeligt. Deres sæder lidt rå, og i København fandt man, at de trængte til en leder. Man sendte en løjtnant, som skulle ave dem. Nu *havde* de i forvejen en leder, og han var ikke altid blid ved dem. Jeg har både hørt og set ham give dem en »balle«, og den var skrap. Men ham havde de frit og villigt indordnet sig under, og så kommer sådan en løjtnant! Det er tvivlsomt, om han nogensinde ville have fået krammet på dem. Men i hvert fald nåede han det ikke, inden han gjorde sit afgørende fejltrin. Det skete den 21. januar 1948, og vi fik historien dagen efter ved vores bryllupskaffe.

En yngre dansk dame hentæredes af længsel efter sin

ven i Tyskland. Den lille rare løjtnant puttede hende i bagsmækken af sin bil, som uheldigvis blev åbnet af den nysgerrige danske told. Fyren blev omgående sat på porten, og alt var ved det gode og gamle i Villa Venligst. Her var de prøvede og kyndige smugleres eneste kommentar: »Sikke en amatør!«

En ven af mig sagde om folkene i Villa Venligst: »Efter at jeg har lært dem at kende, forstår jeg bedre Ragnar Lodbrogs saga. For hvis mandskabet på de to skibe, som han ville indtage England med, var af samme kraft og kløgt, så var hans forehavende ikke så håbløst endda!«

De levede lidt stærkt. En af dem kom gennem Slesvig og viste mig sin nye pige. Hun var særdeles attråværdig, »og du, så er hun beriderske!«. I sin nyanskaffede vogn tog han på ferie sydpå, havde glade dage i den engelske zone, lidt vrøvl i den amerikanske, for så endelig at sidde fast i den franske. De uvenlige franskmænd ville se hans bilpapirer, som ikke fandtes, og tog bilen fra ham. Beridersken duftede bort, og på sine ben måtte han gå den lange vej til Flensborg, hjulpet af og til af en af de få biler på de lange, øde veje.

Til den oprindelige frederiksbergiske stamme kom der sydslesvigere som mekanikere eller køkkenkoner. Dem havde de selv valgt, og de gled ind i fællesskabet, men de brød sig ikke om at få folk påtvunget udefra. Den slags blev frosset ud eller ligefrem ærgret væk eller sat på en yderpost, som ham de sendte til Slesvig. Han måtte klare sig selv, men hans kørekunnen var mindst

mulig, han havde intet begreb om bilers teknik i en tid, hvor man måtte klare alt selv. Den nødvendige benzin måtte han selv »organisere«, men det ene engelske depot sendte ham med venlige beklagelser videre til det næste, og han fik ikke noget eller i hvert fald ikke ret meget. Det er trist at komme ind i svært arbejde og holdes ude af en tætsluttet gruppe.

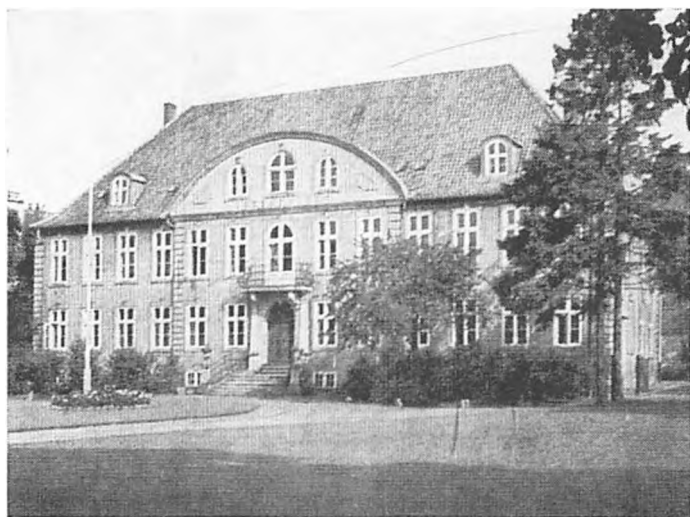
Dansk Kørselstjeneste er stadig til, men den er forlængst blevet til et skikkeligt privat vognmandsfirma, som bl. a. kører danske lejrskoler rundt i Sydslesvig. Kun folk, som er gamle i gårde, ved, at firmaet tidligere var en vikingelejr. (Villa Venligst blev siden skolebarak i Husby). Men vi, som husker dem, tænker, når vi møder kørseltjenestens pæne blanke nypudsede busser med forholdsvis artige danske skolebørn, på et vennelag af mænd, som nu passer deres rolige arbejde i Danmarks hverdag, men som engang var gæve kampfæller og trofaste hjælpetropper i en grænsekamp, som på utrolig vis kan skifte sit *ydre* billede, men som i sit inderste væsen ikke har ændret sig siden Uffe hin Spages tid.

For engelsk militærret

Da englænderne i maj 1945 kom til Danmark, var de endnu ikke kommet til Slesvig. Det skete først senere og lidt efter lidt, og det var en mærkelig tid, da tysk myndighed var ophørt at fungere, og engelsk endnu ikke var blevet effektiv. Men så kom de engelske afdelingers farveglade troppeskilte, som ikke kom os ved. Og så kom de alenlange opslag i trist typografi, som i høj grad kom os ved. Det var militærregeringen, som forkyndte os sin vilje og kundgjorde os sine love på engelsk og tysk.

De var bydende og hårde. Klarest udtrykt var straffesammerne. De var særdeles overskuelige. Der var to kategorier: »Straffes med døden« eller »Kan straffes med enhver straf med undtagelse af døden«.

Derimod var det egentlig lidt svært at finde ud af, hvad der var tilladt. Særlig folk, der havde ansvar for vigtige embeder, kunne let komme i knibe. Vores danske førsteprest havde den bedste samvittighed af verden, og alligevel var han klar over, at han stod til adskillige års tugthus. Og da så generalens adjutant i Flensborg en søndag morgen lod sig se i præstegården med en til-

Heespens pæle i Slesvig bygget 1754. General v. Kroghs kvarter 1850. Nu amtsret. — Foto Niels Elswing.

sigelse til førstepræsten om straks at møde for generalen, kunne man vente alt. Henvisningen til førstepræstens nødvendige nærværelse ved gudstjenesten og løfte om at komme umiddelbart efter, blev akcepteret, og i fuldt ornat og indre oprør indfandt den højærværdige gejstlige sig hos den betydningsfulde militærperson, som imidlertid ikke var hjemme. »Men«, sagde en oberst, »jeg ved tilfældigvis, hvad det drejer sig om. Generalen har bragt i erfaring . . .« (Tak nu kommer det!) »at De, Very Reverend Sir, har en fortrinlig Schæfer-han. Om my general måtte låne den til sin tæve?«

Det måtte han!

Naturligvis kom disse love os ved, men alligevel var det så underligt fjernt, for ingen drømte om at stritte imod, hverken vi danske eller tyskerne, og det eneste alvorlige sikkerhedsproblem, englænderne havde på vor egn, var de væbnede polske røverbander. Vi måtte naturligvis vænne os til spærretid. Englænderne kaldte det på deres barbariske sprog »curfew«. Ordet har de hugget fra fransk, hvor det hedder »couvre-feu« og har en forståelig mening: »dæk ilden til (før du går i seng)«. Et par gange måtte jeg planke over porten til Slesvighus' gård for at komme rettidigt i hus med engelske soldater som grinende tilskuere.

Det var nemmere at finde sig i spærretiden, fordi vi skulle så sørens tidlig op. Knap var englænderne kommet til landet, førend de tvang tiden en time frem. Da vi i forvejen havde sommertid, fik vi på den måde dobbelt sommertid. De, der ellers stod op kl. 6, måtte nu

op kl. 4. Skulle man have syv eller otte timers søvn, og det var ved de fortvivlede ernæringsforhold bydende nødvendigt, måtte man gå i seng kl. 8 eller 9. Det var en grim ironi, at folk, der ikke havde brød, fik påtvunget bageres sovevaner. Systemet var umådeligt generende, og onde tunger påstod, at englænderne ikke anede eksistensen af den tyske sommertid, da de dekreterede deres egen. Da de så endelig opdagede fadæsen, var de bange for at tabe ansigt ved at tage ordren tilbage.

På alle husdøre skulle anbringes nøjagtige lister over beboernes navne, køn og alder. Heri overgik englænderne tyskerne i opfindsomhed som besættelsesmagt. Men ideen var ikke så ny og original, som man skulle tro. Marco Polo beretter, at storkhanen Kublai praktiserede den i Peking allerede i 1295. Det er nok en eller anden litterær engelsk general, der er ophavsmand til ideens moderne anvendelse, som ingen -undtagen gammeljomfruer og forelskede ungersvende havde glæde af.

Men bortset fra disse almindelige bestemmelser drømte jeg ikke om, at militærregeringens love skulle komme mig ved, og da slet ikke rettergangs- og straffelove. Det kom til at gå helt anderledes.

En smuk forårsaften i 1946 var jeg på vej til Ansgarskolen. Foran amtsretten mødte jeg to beskænkede personer, hvoraf den ene var i langskaftet civil og den anden i polsk uniform med den mærkelige kasket, hvis puld løb ud i en flad trekantet spids i nakken. Da jeg passerede dem, greb de fat i mig og ville rive min mappe fra mig, og et øjeblik efter var jeg i et forrygende slagsmål,

der endte med, at jeg lå på maven og fik et spark i nakken af en soldaterstøvle.

Da jeg kom til mig selv igen, var polakkerne forsvundet. Der stod en ældre tysk betjent og kikkede på mig. Jeg var sur og spurgte, hvorfor han ikke havde hjulpet mig. Jo, han havde ikke nogen revolver. Desuden kunne han ikke arrestere dem, da de var polakker, og tyskerne havde fået frataget myndigheden over udlændinge, og jeg kunne bare gå hjem og ikke gøre mere ud af det. Han gik åbenbart ud fra, at jeg var tysker, og det var altså vilkårene, men de polakker skulle ikke dø i synden, og da der kom fire engelske soldater til, der havde overværet slagsmålet på afstand, gik de med mig til politistationen.

Her fik jeg samme besked, men det ville jeg ikke lade mig spise af med. Jeg sagde, at jeg var dansk, og forlangte militærpolitiet tilkaldt. Der blev telefoneret. En flink gammel betjent og jeg sad så alene og ventede.

Så kom Josef.

Josef var den civile polak med de lange støvler, den største af de to. Han var slagter. Josef var i humør til at fortsætte. Han ville øjensynlig rydde politistationen. Den gamle hvidhårede betjent gjorde sig lille bag sit skrivebord. Jeg, mat i sokkerne med blodet silende ned ad ryggen fra støvlesåret i baghovedet, stod ved væggen.

Så kom militærpolitiet!

»Go in that corner!«

Om Josef forstod engelsk, ved jeg ikke. Han lod ikke til at forstå det i hvert fald. Men MP'en havde en pistol ved hoften. Da den kom frem, forstod Josef. Josef kom

Vejen til amtsrettens sal går ad den smukke baroktrappe i Heespens palæ. — Foto dr. Horst Appuhn.

i hjørnet, og Josef kom i fængsel, og så kom vi i retten.

Nu var Josef ikke længere helt tilfreds med, at ud-lændinge var kommet under engelsk jurisdiktion. Det var en grim opdagelse, at hans offer var dansk. Derfor stod han nu til venstre i et aflukke; i midten stod jeg og blev »sworn in«. De højtidelige ord »I swear by God the Almighty osv.« som mange kender fra engelske romaner, blev rablet af i en fart, der fuldkommen tog betydningen af dem. Til højre stod anklageren, og i midten sad som dommer vores engelske town major, Colonel Smith, militærslank og med strittende overskæg.

Disse town majors var militærregeringens kontrolorgan med lokalforvaltningen. Smidighed og forståelse havde de ikke altid fået skænket af dem, der gav dem embedet, og mange af dem nåede at kompromittere demokratiets ideer ganske eftertrykkeligt. Da Colonel Smith forlod Slesvig, efterlod han mindet om en dygtig og retsindig mand, der interesserede sig levende for den by, der var givet i hans varetægt.

Josef havde fået en tolk, og alt i retten blev sagt på polsk for Josefs skyld, på tysk for offentlighedens skyld og på engelsk for rettens skyld. Jeg afstod fra at forlange dansk for min skyld og ville prøve bærekraften af mit engelsk. I nødsfald kunne jeg altid falde tilbage til tysk. En forsvarer havde Josef ikke fået. Ham skulle han åbenbart selv være stillet med, og mange chancer havde han ikke. Foruden jeg blev de fire engelske soldater og den tyske betjent afhørt.

Det interessante var, at Colonel Smith nok interesse-

rede sig for, hvordan det begyndte, men det springende punkt var dog for ham min påstand om, at jeg var blevet sparket, da jeg lå ned. Det undersøgte han nøje. Betjenten og soldaterne bekræftede min fremstilling. Josef nægtede pure.

Så for anklageren op. Om anklagede turde påstå, at de fire engelske soldater løj? Avra, det turde Josef ikke. Så trak retten sig tilbage. Vi ventede, og Josef svedte. (Den anden voldsmand hørte til general Anders tropper, der huserede på Gottorp, og faldt således ikke under engelsk jurisdiktion).

Så blev der banket på døren bag dommersædet. Vi rejste os ærbødigt, og ind skred Colonel Smith og anbragte sig med megen værdighed i dommersædet. Han meddelte nu Josef, at han var blevet fundet skyldig i vold. Inden retten fastsatte straffen, ville den af anklageren udbede sig oplysninger, om der ellers var kendt noget ufordelagtigt om anklagede. I modsætning til dansk ret blev dette betydningsfulde spørgsmål først stillet nu, efter at skyldsspørgsmålet var afgjort. Det var der. Josef havde i forvejen en dom for vold. Nu fik han en til på tre måneder. Med de rationer, man fik i tyske fængsler dengang, var det ikke nogen spøg, og Josef er nok blevet lidt tyndere. Colonel Smith spurgte faderligt til mit befindende, og så var den sag ude.

De engelske militærretter holdt meget strengt på deres værdighed med det åbenbare formål at blive taget højtideligt af den tyske befolkning. Det var klogt og berettiget, for af militærretterne afhang selve militærrege-

ringens prestige. At denne efterhånden fik alvorlige skår, kom ikke fra militærretterne, men fra administrationen. Militærretterne kunne dog også vise en harmelig hensynsløshed. Jeg oplevede det på nærmeste hold.

En dag blev jeg anmodet om at fungere som tolk i en sag mod en dansk chauffør, bosat i Nørrejylland. På sin bopæl havde han med posten modtaget en stævning fra militærretten i Slesvig, sigtet for kaffesmugleri ved den belgiske grænse. Til rettens egen store overraskelse efterkom han stævningen og mødte. Anklagen blev læst op på tysk og engelsk og sætning for sætning oversat af mig på dansk. Så vidt gik alt godt, men så afgav Colonel Smith en erklæring, rejste sig, pakkede sine papirer sammen og forsvandt. Jeg forstod ikke et muk, og det er ikke muntert for en tolk. Men anklageren gentog erklæringen. Den gik ud på, at da den høje ret ikke var klar over, om den var kompetent at dømme en udlænding, der ikke havde fast bopæl i Tyskland, blev sagen udsat indtil videre.

Chaufføren var rasende. Han svor på, at efter den behandling agtede han ikke mere at møde for nogen som helst engelsk militærdomstol. Jeg var sur over min forgæves møje og svor det samme.

Ak, mennesket er ikke sin egen herre. Man bør ikke forsværge noget. Jeg fik selv en stævning til den samme ret.

En god ven skulle giftes. Aftenskolen holdt fest aftenen før brylluppet. Bruden var lærerinde, og så kom man på den idé, at alle eleverne skulle lave polterabend for

Det eneste kendte billede af Colonel Smith, militærregeringens tilsynsmand og øverste myndighed i Slesvig by og kreds, vor strenge dommer. Fra Hermann Clausens papirer.

brudens dør. Et langt optog gik så sent om aftenen gennem byen, glade og muntre og syngende af fuld hals, og man blev ikke mere stille af at skulle forbi politistationen. Nogle betjente kom ud og fik fat i så mange af deltagerne, som de kunne overkomme, og så ville vi andre jo naturligvis være med. Betjentene tog det meget pænt, og vi havde det såre morsomt på politistationen, medens vi blev noteret op. De følgende dage fik vi alle bødeforlæg på 6 mark, og det blev taget som en god spøg, for det var jo i reichsmark-tiden, da man ikke kunne få noget for sine penge og derfor havde nok af dem. Kun min kone og jeg slap fri. Vi var de eneste udlændinge, og derfor fik vi i stedet en stævning fra Military Court. Av Rikke! Den samme bestemmelse om udlændinges exemption fra tysk jurisdiktion, der havde overrasket Josef, ramte nu os.

Vi var sidst på retslisten og satte os sammen med et par gode venner ind i retssalen og overværede de andre sager. En lettisk flygtning havde fisket i Gottorp slotssø; det var uinteressant. På en fårehyrdes loft havde man fundet noget klodset porcelæn tilhørende Deutscher Arbeitsdienst, efterladt af nogle arbejdstjenestefolk, som havde haft kortvarigt kvarter der. Skønt nærmest døv og stum og totalt uvidende om porcelænets eksistens fik fårehyrden en hård bødedom for at have skjult og undladt at aflevere en nazistisk organisations ejendom. Dommen var oprørende, og vi diskuterede den hviskende.

Da afbrød Colonel Smith retshandlingen, og dirrende af vrede påtalte han kränkelsen af rettens værdighed. Vi strakte hals for at få øje på den formastelige, men da

udstrakte han sin højre arm imod os og tordnede: »I mean You!« Hvorefter vi blev udvist af retssalen. Og vi, der endnu skulle have vor sag for!

Efter den ouverture besluttede vi ikke yderligere at træde på løvens hale, dvs. vi opgav ethvert forsøg på forsvar. Anbragt på anklagebænken sagde vi bare »Ja« og »Skyldig« til det, vi blev spurgt om, og fandt os tålmodigt i, at anklageren fremstillede den »ruhestörenden Lärm« som forårsaget af os ganske solo uden at nævne de syv og tredive andre. Dommen lød på en bøde på 120 reichsmark for hver eller fjorten dages hæfte. Retten dømte efter den tyske lov, men den udnyttede straffesammerne til det yderste. Normalt kan man lave adskillig mere uro for så mange penge! Paragraffen er forøvrigt af stor historisk interesse. Det er den i Sønderjyllands historie så betydningsfulde paragraf om »Grober Unfug« (grov uorden), som sønderjyske folkeførere blev dømt efter, når anden passende paragraf savnedes. Som skærpende tillæg fik vi Colonel Smiths faderlige formaning »Behave better in future!«

Fritagelsen fra tysk jurisdiktion, der skulle beskytte udlændinge mod den tyske juras spidsfindighed, kom for os til at betyde en tyve gange strengere straf. Vi betalte dog de 240 reichsmark og gik.

En fattig trøst er det, at vi efter tysk opfattelse ikke er »vorbestraft«. Domme afsagt af allierede retter tæller ikke i tyske strafferegistre. Dette er forklaringen på, at notoriske krigsforbrydere, som blev dømt fra livet af de allierede og dernæst blev benådet og sad i tugthus i åre-

vis, nu sidder i stillinger, hvor de ikke alene nyder ære og løn, men hvor de holder andre menneskers skæbne i deres hånd.

Patteskaft og skydepulver

Bortset fra et bælte langs grænsen, hvor det danske folkesprog endnu har holdt sig, er tysk det sprog, der bruges i offentligheden i Sydslesvig. Skal man i en butik, ja lige så snart man skal noget uden for hjemmets fire vægge, må man være forberedt på at skulle tale tysk. Det gælder også folk, der både kan og vil tale dansk. Tysk er det primære omgangssprog, dansk det sekundære.

Der findes også uden for de rigsdanske familier mange hjem, der lægger vægt på og sætter en ære i at have dansk hjemmesprog. Men også her trænger det tyske miljø magt ind. For svigermor kan muligvis ikke forstå dansk, og det kan såmænd også godt være, at svigerfar ikke vil, og så taler man tysk, når de er på besøg.

Alle danske i Sydslesvig må beherske begge sprog. Ikke altid lige godt, men mere eller mindre. Eet af sprogene er vel det egentlige modersmål, det man udtrykker sig bedst og naturligst i, men som regel har man også et nært forhold til det andet. Det kan give sig pudsige udslag.

Påfaldende er det, når et menneske fortæller om en

hændelse. Det går på dansk, men pludselig er vi kommet dertil, at vi skal høre, hvad dramaets personer sagde, og det får vi på originalsproget: »Vi tog bussen til grænsen. Der gik vi ind i tolden, men tolderen sagde, wir könnten unmöglich über die Grenze ohne Pass«. Det er et udslag af den folkelige fortællestil, der kan være uhyre omstændelig og tager alle mulige småting med og stræber efter den størst mulige troskab i beretningen om det passede. Derfor gengives ubevidst tolderens mening med hans egne ord i hans eget sprog, selv om det sker i indirekte tale.

Høflighed er lige så højt i kurs her som andre steder. Det kan få de mærkeligste følger. Er man otte mennesker om et middagsbord, og een eneste ikke kan tale dansk, kan det naturligvis ikke gå an, at han eller hun skal føle sig til overs, og så går konversationen på tysk. Så sidder der over for en et menneske, der er lige så dansk som en selv, og ham argumenterer man i samtalens løb imod på tysk uden at tænke over det og opdager det først langt hen på aftenen ved et tilfælde.

Det samme gælder naturligvis i foreningslivet i bestyrelserne. Forøvrigt skal vi udvide vores emne til at gælde 3 sprog, for plattysk kommer også til. Måske kommer vi også til at sige lidt om frisisk. Begreber, der hyppigt er genstand for interesse, vil ofte få tysk form efter den lov, som vi kalder nemhedens lov. Hvorfor sige bestyrelsesmøde, når det er nemmere at sige »Sitzung«, og alle forstår, hvad der menes. Overhovedet er foreningsstyrelser grobund for en særlig jargon, der kan

danne de særeste ord. Da vi i sin tid skulle sørge for forbindelse mellem foreninger og brave mennesker i Danmark, der ville støtte dem med råd og dåd, snakkede man hele tiden om disse fadderskaber. De hedder på tysk »Patenschaft«. Det blev meget hurtigt til »patteskaft«.

Denne jargon er vistnok ikke uden forbindelse med det flensborgske dagligsprog, der i århundreder har været berygtet for sin ublufærdige sprogblanding. De tyske præster i Flensborg måtte f. eks. opgive at besøge en gammel kone. De kunne simpelthen ikke forstå, hvad hun sagde. Det kunne den danske præst derimod, selv om det var svært: »Æ hår så ve i min kop« (Jeg har så ondt i mit hovede«, plattysk: Kopp). Intelligente unge mennesker i Flensborg havde deres gammen af at gøre spøgen bevidst, så at en udenforstående ikke med det samme kunne vide, om det var den hellige enfold eller en djævelsk list, når der f. eks. i krigens tid blev talt om »forespejling af falske gøresager« (Vorspiegelung falscher Tatsachen), udbredelse af rygter, hvis tyske original er et græsseligt eksempel på det tyske sprogs forfladigelse i tusindårsriget.

Flensborg Avis skriver i normale tider et smukt dansk, som kunne gøre god fyldest som foredømme for andre, men krigen lagde beslag på så mange medarbejdere, at kvaliteten af bladets sprog ikke kunne holdes. Der forekom da de mærkeligste ting i bladets spalter. En fører af en ganske almindelig bil blev til »vognstyrer«, mens den sporvogn, der normalt har en sådan blev til »gadebanen« (Strassenbahn).

Jævne folk uden megen boglig lærdom og med ringe sprogfølelse kan plumpe forfærdeligt i.

I en landsby i Sydslesvig var man kommet så langt med bygningen af en dansk skole, at man kunne invitere fadderskabet til rejsegilde. Det hedder »Richtfest« på tysk, men det ord har de åbenbart ikke kunnet finde i ordbogen. Så slog de op under ordet »richten«, der betyder at rejse en bygning, men har også flere andre betydninger, og en skønne dag modtog formanden for fadderskabet til sin rædsel en indbydelse til en — henrettelse! Det endte dog godt.

Men også klogere folk kan gå i vandet. Asmus von der Heide, hvis borgerlige navn er Jürgensen, var tysk lærer i Nordslesvig under krigen. Han fik en dansk dom for mindre pæne ting og blev udvist, og nu opdrager han barnesjæle i en tysk skole i Sydslesvig. Her skrev han en bog om Nordslesvig, »Land meiner Liebe«, hvori han omtaler sønderjyden som »stillfertig«. Der skal ikke meget gætteri til at finde ud af, at det skal betyde »stiltfærdig«. Der er bare det kedelige ved det, at ordet ikke eksisterer på tysk. »Stillen« betyder »at amme«, så det eneste ordet eventuelt kunne betyde er »rede til at amme«.

I Nordslesvig genopfrisker man fra tid til anden, hvad provst Gøttig i den tyske tid har sagt på, hvad han anså for godt dansk. Ved den meget højtidelige indsættelse af en ny præst i Hjordkær skal han have sagt: »Du Jordtkirch Gemeinde! Du har længe villet have en godt præst. Nu har du fået en satan (:sådan)«. Og så siges

det endda, at præsten hed Engell. Ved en begravelse talte han over afdøde, en såre respektabel kone: »Der ligger hun nu på sin bare (: Bahre=båre). Når man ser på hendes ende, må man sige, at hendes liv var surt«.

Historierne er nu gået ind blandt de bedste historiske anekdoter, og det er såmænd harmløst at more sig over dem, men der kunne være grund nok for os til at gribe os i vor egen barm, for der er også sagt forbløffende ting på tysk af danske foredragsholdere o. l. En dansk sygeplejerske begyndte frejdigt at spørge sine patienter: »Warum sind Sie geboren?« (Hvorfor er De født?). Som side-stykke til provst Götting skal vi have en historie om en dansk præst i Sydslesvig. En tilforladelig snedkermester, der var begge sprog mægtig, har overværet begivenheden og refereret den. Det var evangeliet om Kristus i ørkenen, og der blev præket på tysk. Uheldigvis forvækslede prædikanten ordet »Wüste« (ørken) med »Würste« (pølser). Første gang det kom, gav det et gib i menigheden, og alt som præsten fortsatte med sin pøl-sesnak, for at tale med fader Holberg, blev munterheden større. Til sidst var menigheden ganske ustyrlig. Men snedkeren oplyste ikke, om man havde oplyst præsten om sagens ravgale sammenhæng. Lad os håbe, at han ikke ved det.

Der var ingen grund til at hovmode sig, for det var en ren fortaelse. Men vi har haft rig lejlighed til at iagt-tage, hvor ujævnt sprognemme og sprogfølelse er fordelt,

og sprogbevarelse hører ikke uden videre sammen med det, vi normalt forstår ved en god forstand. Den synes at være en evne af samme karakter som musikalitet. Enten har man den, eller man har den ikke. Sprogfølelse kan dog i nogen grad opøves. Her i Sydslesvig har jeg set lærere og præster, intelligente mennesker, der har været i landet i årevis og ikke været i stand til at lære et blot nogenlunde godt tysk. Det viser sig også i deres forhold til sprogsnittet, det at man optager tyske udtryk og vendinger i sit sprog.

Det kan gøres bevidst. Jeg kørte med en lærer i hans bil. »Den kvitsjer sådan!« sagde han. Vi så på hinanden og han smilte — lidt forlegen, som om han ville undskylde brugen af det tyske ord. Men han vidste dog, at han brugte et tysk ord. Men ordet er særdeles anvendeligt, »Quietschen«, for det giver netop lyden. Og automobilsproget bliver særdeles let tysk. Bildeles navne m.m. er jeg mere fortrolig med på tysk end på dansk, for jeg har lært at køre hos en tysk kørelærer og omgås tyske mekanikere. Men en lærerinde talte uden at blinke om, hvad de skulle have til aftensbrød (Abendbrot), og så er det galt, når man har en så ringe modstandsvilje og -evne mod det fremmede sprogs snigløb. Det er endda undskyldeligt, når man vader i et tysk sproghav til daglig, men hjemme i Danmark gør man i stor stil det samme, jævnfør knæsætningen af det gyselige ord »anhænger« for »bivogn«, der ganske vist også delvis er tysk, men dog kun delvis og af ældre dato, og hvorfor to ord, når vi kan klare os med eet?

Under disse forhold var det interessant at se, hvordan det ville gå med vore børn. Vi har fire i alderen 6—11 år. Hjemmesproget er udelukkende dansk, men vi boede i samme hus som morfar, mormor og oldemor, der talte højtysk og helst plattysk, så børnene har fra fødslen af været fortrolig med at forstå og tale alle tre sprog.

Vi tør nok påstå, at de lærte at udtrykke sig på dansk først, men forståelsen af deres tysktalende slægtninge er sikkert lige så gammel som af forældre og søskende. Små børn lærer nemlig ikke at forstå tale, som vi lærer et fremmed sprog ved møjsommelig tilegnelse af enkelte ord og talemåder, som så igen bliver hængt på et grammatikalsk stativ. Det lille barn forstår, hvad far og mor siger, som en helhed, ligesom den kloge hund forstår sin herre. Og da børnene har kendt morfar og mormor, lige fra de slog øjnene op, har deres sprog lige så lidt været et fremmedsprog som fars og mors. Og da begge sprog var lige forståelige, har det været længe, inden de blev dem bevidst som forskellige sprog.

Det viste sig klart, da interesserede gæster i hjemmet gerne ville høre prøver på børnenes talegaver i fremmede tungemål. Jeg prøvede at indlede en plattysk eller højtysk samtale med dem, men den gik ikke. Børnene stirrede på mig, som var jeg en hund, der begyndte at mjave eller en kat, der glammede. Plattysk hørte til morfars måde at være på, og dansk til fars og mors, og andet ville de ikke være med til, for man skal ikke lave om på naturen.

De blandede heller ikke sprogene sammen, som voksne

kan gøre. Det er bemærkelsesværdigt, om end letforståeligt efter det ovenfor anførte. En støtte havde de også i, at de tre sprog har hver sin diktion eller melodi. Der var, tilsyneladende, afvigelser fra denne regel. De brugte f. eks. ordet »Schemel« (skammel) midt i dansk tale. Grunden var simpelthen den, at ikke vi, men oldemor, ejede et sådant møbel, og hos hende lærte de både begreb og ord. Når de pludselig snakker om »skydepulver« og mener krudt, som ikke hører til vore hjemlige konversationsemner, har de lært det på tysk under leg, og har haft sproglig fornemmelse nok til at danne en fornuftig oversættelse.

Efterhånden som de blev større, fik de en klar bevidsthed om, at der var tre sprog.

På plattysk kan man tillade sig en frihed i konstruktionen, der overgår dansk og får højtysk til at virke som et forstenet søpindsvin. Når de er på besøg hos mormor, boltrer de sig i konstruktioner, der trodser tyngdelovene i andre sprog og udnytter bøjeligheden til birstepunktet. Mellem skolekammerater burde de jo tale dansk og være et godt eksempel, men se om de gør! Der er flere grunde. Børn vil gerne være som de andre. De andre har tysk som hjemmesprog, og slår let over i det. Vi har naturligvis dansk som hjemmesprog, og så får tysk det fremmedes charme. Kappelyst får dem til at vise, at de også kan! Og de kan! Nu, da de skelner nøje mellem sprogene, kan de endog finde på at tale tysk hjemme på dril. Men det er naturligvis stadig vigtigst, om de kan dansk.

Hos en familie i vor omgangskreds er moderen indfødt og faderen fra Amager. Jeg havde lagt mærke til, at børnene havde en mærkelig akcent i deres dansk. Jeg kan ikke karakterisere den bedre, end at den hørtes som en ganske fin og dog mærkbar falsk overtone. Fænomenet er meget udbredt blandt sydslesvigere, der ikke har en sønderjysk dialekt som bund i sproget, men har lært rigsdansk i skolen. Tilforladelige personer har nu fortalt mig, at mine børn har den samme bitone. Selv kunne jeg ikke høre den, fordi jeg havde forholdet for nær inde på livet.

Således røber dobbeltsprogede personer sig ofte ved ganske fine afvigelser. Den kendte tyske historiker professor Otto Scheel var født i Abild ved Tønder og havde vestslesvigsk-dansk som omgangssprog med kammerater i landsbyen og højtysk som hjemmesprog og kultursprog. Han havde en rig og fyldig udtryksmåde i et fortrinligt tysk, og alligevel gjorde studenterne under hans kateder i Tübingen sig lystige over hans »skarpe« (ustemte) s'er. Det stemte s er forøvrigt svært at lære for danskere, d. v. s. ikke så meget selve stemtheden som dens rette dosering. En hyppig fejl er, at s'et stemmes for kraftigt, så tilhørernes hoveder rumler.

Efterskrift om bogens billeder og tekst

De fleste af denne bogs kapitler har tidligere været trykt, i Flensborg Avis, Jyllandsposten, Grænsevagten, Julen 1963 Gottorp Amt, Pigtråd og Information.

Billeder er stillet til rådighed af gode venner og bekendte, nemlig Hans Ronald Jørgensen, Paul Heinrich, Det danske Centralbibliotek Flensborg, Niels Kjems, kanoner Petersen, Karl og Ida Büchert, Georg Büchert, Stadtarchiv Flensborg, Uwe Taubert, Dencher Knudsen, Historisk Samfund for Sønderjylland, dr. Horst Appuhn og Karl Heinz Clausen.

Alle, redaktioner, institutioner og privatpersoner, bedes modtage min tak for deres redbonne hjælp og omhu.

Slesvig, *den 6. december 1964*

POUL KÜRSTEIN

SKRIFTER AF POUL KÜRSTEIN

Kapellet på Gottorp. 1961.

Mænd og minder i Sankt Peders Katedral,
Domkirken i Slesvig. 1962.

Sønderjylland. Historisk billedbog.
(sammen med Jørgen Paulsen) 1964.

2. oplag 1965.

Tysk udgave forberedes.

Læs om Sønderjylland. Et udvalg af bøger
og bidrag. 1964.

Skorper. Otte kapitler om Det Kongelige
Opfostringshus 1930-34. 1965.

Ture i Nord- og Sydslesvig. (sammen med
Niels Petersen-Høkkelbjerg). 1965.

Hvad skal jeg læse om Sydslesvig.

3. udgave 1966.